

AUGZILIJARI ILIRSKOGA I PANONSKOG PORIJEKLA U NATPISIMA I DIPLOMAMA*

(Od Augusta do Karakale)

UDK 904:930.27(37) »652«
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Prilježeno: 19. IV. 1989.
Received:

Mr. Alka Domić Kunić
YU — 41000 Zagreb
Zavod za arheologiju Jugoslavenske
akademije znanosti i umjetnosti,
Marinkovićeva 4

Obrađuju se 63 epigrafička spomenika, prikupljena iz literature (većinom iz »Corpus inscriptionum Latinarum«), na kojima se spominju imena augzilizara ilirskog porijekla. Većina tih spomenika nadgrobne su stele, nekoliko je zavjetnih ara, vojničkih diploma i posvetnih (»građevinskih«) natpisa. Spomenici se analiziraju na temelju nekoliko vrsta podataka: nacionalnost, stupanj razvijenosti onomastičke sheme, prosječan broj godina provedenih u vojničkoj službi i prosječna dob regrutacije i smrti aktivnih vojnika ilirskog porijekla, te utjecaj veterana na romanizaciju njihova zavičaja. Rad sadržava i 6 tablica, u kojima su pregledno dani ti podaci. Autorica zaključuje kako su vojnici ilirskog i panonskog porijekla svakako mnogo pridonijeli snazi rimske vojske, što će se osobito jasno vidjeti u 3. stoljeću, kada oni predstavljaju glavni oslonac Carstva. S druge strane, augzilijarni veterani ilirskog porijekla mnogo su pridonijeli općem programu romanizacije provincija, donoseći sa sobom u zavičaj novi pogled na svijet.

Godine 9. ugušen je panonsko-delmatski ustanak, posljednji oružani otpor Ilira protiv rimske vlasti. Rim je sad konačno odahnuo, pokorivši neprijatelja koji je zadavao velikih muka još od davne 229. godine stare ere. U tih gotovo dva i pol stoljeća stalnih borbi protiv nepokorivih Ilira Rim je dobro upoznao njihovu snagu i otpornost i neuništivu želju za slobodom. A sada, kad je bila izvojevana pobjeda nad Delmatima, Mezejima, Breucima, Dezidijatima i drugim ilirskim plemenima, rimska je

* Zbog jednostavnijeg izražavanja, iako poštujući teze M. Suića, D. Rendić-Miočevića i drugih vrsnih stručnjaka u ilirskom pitanju, u daljem tekstu služit ću se uvjetnim izrazom »Iliri«, pod kojim ću podrazumijevati pripadnike ilirskih plemena općenito. Pripadnike pojedinih plemena, kada o njima govorim, zvat ću imenom tog plemena: Delmata, Dezidijat, Mezej, itd.

država nastojala te vrsne ratnike u što većem broju uklopiti u sastav svoje vojske.

Ilirska plemena od tog su doba bila izložena intenzivnoj romanizaciji u svim područjima života (politici, gospodarstvu, religiji, umjetnosti). Njihova šira domovina, koju je rimska administracija zvala Ilirikom, podijeljena je na dva veličinom podjednaka dijela, Gornji (Dalmaciju) i Donji Ilirik (Panoniju). Ilirski mladići su se milom ili silom masovno novačili i regrutirali u rimske pomoćne čete i mornaricu.¹

Vojnička karijera peregrina počinjala je u kakvoj kohorti ili u floti.² Velika većina Ilira nije se mogla prijaviti u legiju jer nije posjedovala rimsko građansko pravo, koje je bilo jedan od glavnih uvjeta za pristup u legiju.³ S druge strane, nakon odsluženog roka u pomoćnoj četi, peregrin je dobio civitet, njegova dotadašnja veza sa ženom se oza-konila,⁴ a njihova su djeca stekla sva prava rimskih građana. Sinovi tih peregrina mogli su se prijaviti u legiju jer su, zahvaljujući očevoj vojničkoj službi, već posjedovali građansko pravo. Od doba Antoninâ pomalo se gubila razlika između augzilizijara i legionara i nije se više strogo pazilo na prijašnja ograničenja. Legionarom je tada mogao postati i peregrin. Posjedovanje civiteta već je bila formalnost, jer su i građani i peregrini već dugo živjeli istim načinom života i nisu se ni u čemu pravno razlikovali, zahvaljujući dugogodišnjoj uspješnoj romanizaciji provincijâ. Takvo je stanje rezultiralo donošenjem edikta poznatog kao »*Constitutio Antoniniana*«, kojim je Karakala godine 212. dodijelio civitet svim slobodnim stanovnicima Carstva i tako ih i zakonski međusobno izjednačio.

¹ Iliri su se i prije znali novačiti u rimsku vojsku. Jedna potvrda nalazi se kod Apijana (Illyr., 12), koji pripovijeda o pohodu mladog Gaja Julija Cezara Oktavijana, kasnijeg cara Augusta, na ilirska plemena 35—29. godine stare ere. Oktavijan je, naime, tražio od poraženih Delmata 700 mladića kao taoce i vjerojatno ih je većinu uključio u razne pomoćne odrede. Druga je potvrda kod Diona Kasija i odnosi se na doba panonsko-delmatskog rata. Rat su počela panonska plemena, točnije dezidijatski plemenski vođa Baton, zbog bespoštednog novačenja koje je tadašnji namjesnik Ilirika Marko Valerije Mesala Korvin bio proveo među Dezidijatima za potrebe rata protiv Markomana i Kelta. Iliri su se i mnogo prije znali uzimati u rimsku vojsku, ali poznati primjeri vrlo su rijetki. Ilirski saveznici spominju se već od vremena prvih dodira Ilira s Rimskom Republikom: godine 219. stare ere ilirski kralj Skerdilaida i njegov nasljednik Pleurat ponudili su prokonzulu u Grčkoj svoje brodove, ali ih je on odbio jer su gusarili Jadranom. U doba svog prokonzulata Gaj Julije Cezar novačio je među ilirskim stanovništvom za borbu protiv Pirusta i Delmata.

² Za pomoćne čete usp. L. 1, 14 i C. Cichoriusa, *Cohors, PWRE*, IV/1, 1900. Za povijest i organizaciju rimske vojske u carsko doba usp. H. M. D. Parker, *The Roman Legions*, Oxford 1928. i G. Webster, *The Roman Imperial Army*, London 1981.

³ To se odnosi na doba Julijevaca i Flavijevaca. Već od Hadrijanova doba rimska se administracija fleksibilnije odnosila prema uvjetima regrutacije.

⁴ Tek je Septimije Sever ukinuo zabranu sklapanja zakonitog braka u doba službe u vojsci.

Pomoćna se jedinica sastavljala⁵ od momaka u jednom određenom kraju, dobivala ime prema etničkoj pripadnosti regruta i u pravilu odmah slala u druge dijelove Carstva da bi se izbjeglo povezivanje naoružanih vojnika sa sunarodnjacima i eventualan oružani ustanak protiv rimske vlasti.⁶ Četa bi usput obnavljala redove u područjima kroz koja je prolazila⁷ i tako pomalo postala etnički šarolika. Nakon što je prva, izvorna garnitura vojnika bila otpuštena iz službe (nakon 30-ak godina), od prvobitnog etničkog sastava najčešće bi ostajala samo uspomena u imenu čete.⁸ Etnička šarolikost u jedinici sigurno je uveliko pridonosila međusobnom zbližavanju rimskih podanika diljem Carstva, stvaranju svijesti o raznolikoj, velikoj ali jedinstvenoj državi i osjećaju ponosa zbog dionštva u toj ekumeni.

Iliri su se uveliko prijavljivali za službu u pomoćnim jedinicama.⁹ Dokaz tome su brojni nalazi kamenih epigrafičkih spomenika i nekolicina vojničkih diploma. Budući da mi nije bila dostupna sva literatura koja obrađuje epigrafičke spomenike diljem Carstva, pretpostavljam da su vojnici ilirskog podrijetla bili mnogo brojniji, a ako se uzme u obzir da mnoge stele, are i diplome još čekaju pod zemljom da ugledaju svjetlo dana i da su mnoge sigurno nepovratno propale, iz ovog se rada može dobiti samo blijeda slika o pravom stanju brojnosti Ilira u rimskoj carskoj vojsci, do vremena izdavanja »*Constitutio Antoniniana*«.

Obrađeni spomenici svrstani su prema vremenskom i geografskom kriteriju. Prva grupa spomenika datira iz doba dinastije Julijevaca, druga iz vremena Flavijevaca, a treća iz vremena Antonina i prvih Severa. Spomenici su, unutar tih vremenskih okvira, raspoređeni prema provincijama, idući od zapada ka istoku.

⁵ O regrutaciji u rimske kopnene jedinice usp. R. W. Davies, *Joining the Roman Army, Bonner Jahrbücher*, 169, Bonn 1969. Davies se oslanja na antičke izvore, osobito na Vegetijeve »*Epitoma rei militaris*«.

⁶ To je bio slučaj osobito s četama unovačenim u ilirskim krajevima. Breučke, delmatske i panonske kohorte su se, naprimjer, odmah slale na pustinjski limes, na Rajnu i u Britaniju.

⁷ Tako su se i čete koje su prolazile kroz Panoniju i Dalmaciju, ili su boravile u tim provincijama, popunjavale tamošnjim mladincima. Usp. tekst koji slijedi nakon 63 nabrojena spomenika.

⁸ Dosta se često, međutim, događalo i to da bi se novoregudirani mladići slali u udaljenu provinciju gdje je logorovala četa izvorno sastavljena od njihovih sunarodnjaka. Tako su se, naprimjer, Šesta i Sedma delmatska kohorta, koje su u 1. st. boravile u Cezarejskoj Mauretaniji (usp. L. 15, 164), redovito popunjavale Delmatima i pripadnicima susjednih plemena; Sedma breučka kohorta, koja je u isto vrijeme boravila u Germaniji, popunjavala je svoje redove mladim Breucima i drugim Ilirima. Primjer je Likaj, Likajev sin (br. 19). On je oko 40. godine bio poslan u Sedmu breučku kohortu, koja se tada već tridesetak godina nalazila na Rajni. Ovim se postupkom uspijevao očuvati izvorni etnički sastav čete koji je odgovarao njenu imenu. Od doba Flavijevaca pojedine su se trupe počele popunjavati stanovništvom onog kraja u kojem su boravile. To je postalo osobito često u Hadrijanovo doba, kada se vojska pomalo pretvarala u stajaću, pa se zapravo čuvao i branio vlastiti zavičaj.

⁹ Izgleda da stanovnike unutrašnjih krajeva provincije Dalmacije nisu toliko privlačile pomoćne čete koliko mornarica, a primorci su se, naprotiv, češće prijavljivali u kopnenu vojsku. Usp. L. 32, 144—152.

1. *MARCINUS SUR/CONIS F(ilius) BREUCUS / MIL(es) EX COH(orte) VIII / / BREUC(orum) ANN(orum) XXXV / STIP(endiorum) XII H(ic) S(itus) E(st)*
CIL XIII 8693.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Birten/Clivia, Donja Germanija. Datacija: 1. st.¹⁰ Ime: *Marcinus Surconis f.*, Breuk. Četa: *cohors VIII Breucorum*. Služba: pješadijac.

U zabatu stele je rozeta. Iznad natpisnog polja je u reljefu prikazan lav koji trga ulovljenog vepra, a ispod natpisnog polja plesačica.

2. *DASMENUS / DASI F(ilius) BREUCUS / MIL(es) EX COH(orte) / VII / / BREUC(orum) ANNO(rum) XXXV / STIP(endiorum) XII H(ic) S(itus) E(st)*
CIL XIII 7801/2.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Remagen/Rigomagum, Donja Germanija. Datacija: 1. st. (do u Domicijanovo doba)¹¹. Ime: *Dasmenus Dasi f.*, Breuk. Četa: *cohors VII Breucorum civium Romanorum equitata*. Služba: pješadijac.

3. *SASSAIUS LICCAI / F(ilius) MILES EX COH(orte) / VIII BREUCORUM / / ANNO(rum) XXXII STIP(endiorum) XII / H(ic) S(itus) E(st) H(eres) T(estamento) F(ecit)*
CIL XIII 8313.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Köln/Ara Ubiorum, Gornja Germanija. Datacija: 1. st. Ime: *Sassaius Liccai f.* Četa: *cohors VIII Breucorum*. Služba: pješadijac.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz dva lava pod kojima leže dva psa i psići.

4. *DASSIUS DA/ETORIS FIL(ius) / MAESEIUS / MIL(es) COH(ortis) V / DELMATARUM / AN(norum) XXXV STI(pendiorum) / XVI H(ic) S(itus) E(st)*
CIL XIII 7581.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Wiesbaden/Aquae Mattiacorum, Gornja Germanija. Datacija: rano carsko doba.¹² Ime: *Dassius Daetoris f.*, Mezej. Četa: *cohors V Delmatarum*. Služba: pješadijac.

5. [...] / *PALAMIO / PLASSI F(ilio) / DOCLEAS / MIL(es) EX COH(ORTE) V DAL/MATARUM / (centuria) CAPITONIS / ANNO(rum) XXXV / STIP(endiorum) VI H(ic) S(itus) E(st) / ZIRAEUS PO/SSUIT (sic!) MUN/ICEP(i) SUO*
CIL XIII 7039.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Mainz/Mogontiacum, Gornja Germanija. Datacija: rano carsko doba. Ime: *Palamius Plassi f.*, Dokleat. Četa: *cohors V Delmatarum*. Služba: pješadijac.

Nadgrobnu ploču podigao je sugrađanin umrloga, možda drug iz čete.

¹⁰ Datacija se izvodi prema kretanju čete. Osmu breučka kohorta je u toku 1. st. boravila u Donjoj Germaniji.

¹¹ Čim je bila sastavljena, Sedma breučka kohorta bila je poslana u Gornju Germaniju. Ondje je boravila do u Domicijanovo doba, kad je prebačena na dunavski limes, i nije se više vraćala u zapadne provincije.

¹² Peta delmatska kohorta je u toku 1. st. i dijelom u 2. st. boravila u Gornjoj Germaniji.

6. BEUSAS SUT/TI F(ilius) DELMAT(a) / MIL(es) COH(ortis) IIII / DELMATAR(um) / ANN(orum) XXVI / STIP(endiorum) VII H(eres) P(osuit) / H(ic) S(itus) E(st)
CIL XIII 11962 = 7509 = CIR 869.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: do oko 74. g.¹³ Ime: *Beusas Sutti f.*, Delmata. Četa: *cohors IIII Delmatarum*. Služba: pješadijac.

7. ANNAIUS PRAVAI F(ilius) DAVERZEUS / MIL(es) EX COH(orte) IIII DELMATARUM / AN(norum) XXXVI STIP(endiorum) / XV H(ic) S(itus) E(st) / H(eres) P(osuit)
CIL XIII 7507 = CIR 742.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: do oko 74. g. Ime: *Annaius Pravai f.*, Daors. Četa: *cohors IIII Delmatarum*. Služba: pješadijac.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz vojnika. Iznad njega naziru se ostaci nogu tri lava. Lijevo i desno od natpisnog polja stoji po jedan Atis.

8. BATO DASANTIS FIL(ius) / NATIONE DITIO MIL(es) EX / COH(orte) IIII DELMATARUM A/NN(orum) XXXV STIP(endiorum) XV / H(ic) S(itus) E(st) H(eres) P(osuit)
CIL XIII 7508.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: do oko 74. g. Ime: *Bato Dasantis f.*, Dition. Četa: *cohors IIII Delmatarum*. Služba: pješadijac.

Iznad natpisnog polja bila je reljefna slika, od koje su ostale samo noge vojnika.

Vrlo je vjerojatno da su se Beuzo (br. 6), Anej (br. 7) i Baton (br. 8) poznavali, s obzirom da su služili u istoj četi i boravili u isto doba u istom logoru.

9. [B]REUCUS BLAEDA[R]I F(ilius) / MILES EX COH(orte) I PANNO(niorum) / NATIONE BREUCUS / [A]N(norum) XXXVI STIP(endiorum) XVI H(ic) S(itus) E(st) H(eres) P(osuit)
CIL XIII 7510.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: 1. st.¹⁴ Ime: *Breucus Blaedari f.*, Breuk. Četa: *cohors I Pannoniorum*. Služba: pješadijac.

Iznad natpisnog polja je ostatak reljefnog prikaza vojnika.

10. SCENUS ASSENIONIS / F(ilius) MIL(es) EX C(o)HO(rte) I PANNONI/OR[U]M ANN(orum) XXXV STIP(endiorum) / [X]VII H(ic) S(itus) E(st)
CIL XIII 7511.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: 1. st. Ime: *Scenus Assenionis f.* Četa: *cohors I Pannoniorum*. Služba: pješadijac.

Od reljefa iznad natpisnog polja očuvale su se samo noge vojnika.

¹³ Četvrta delmatska kohorta je do oko 74. g. logorovala u Bingiumu na Rajni, zatim je nakratko bila prebačena u Britaniju, a već početkom 2. st. vratila se u Gornju Germaniju, ali ne više u prijašnji logor.

¹⁴ Postojalo je nekoliko panonskih kohorti s rednim brojem I. Pješadijska, koja se spominje na natpisu br. 9, u toku 1. st. boravila je u gornjogermanskom logoru Bingium.

11. LICAIUS SERI F(ilius) MILES / EX C(o)HO(rte) I PAN(n)ONIORU(m) AN(norum) / XXX STI(pendiorum) XVI H(ic) S(itus) E(st) FRATER OP PIE (tatem) / F(ecit)
CIL XIII 7582.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Bingen/Bingium, Gornja Germanija. Datacija: 1. st. Ime: *Licaius Seri f. Četa: cohors I Pannoniorum*. Služba: pješadijac.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz vojnika: o desnom boku mu je mač, u lijevoj ruci bodež, a u desnoj dva koplja.

Kao što sam pretpostavila za tri pripadnika Četvrte delmatske kohorte (br. 6, 7 i 8), moglo bi se pomisliti i da su se Breuk (br. 9), Sceno (br. 10) i Likaj (br. 11) možda osobno poznavali i zajedno ratovali.

12. PANES MA/SAURI F(ilius) DAL/MATA EQUES / H(eres) B(ene) M(erenti)
CIL V 7893.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cimiez/Cemenelum, Alpes Maritimae. Datacija: početak principata¹⁵. Ime: *Panes Masauri f., Dalmata*. Četa: *cohors I Montanorum*¹⁶. Služba konjanik.

Prva montanska kohorta je do oko 80. g. boravila kao stalna posada u logoru Burnum (Šuplja crkva u Ivoševcima kod Kistanja) u provinciji Dalmaciji. U tom je kraju vjerojatno bio regrutiran Panes, Mazaurov sin. Ostaje zagonetno kojim se poslom on našao u provinciji Alpes Maritimae jer nema podataka da se prva montanska kohorta vraćala u svoj matični kraj.¹⁷

13. EPICADO SCENUTIS F(ilio) VELOCI DALMAT(ae) MIL(iti) COH(ortis) LIG(urum) (centuria) MAELIN(i) H(eres) EX T(estamento)¹⁸

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cimiez/Cemenelum, Alpes Maritimae¹⁹. Datacija: 1. st. Ime: *Epicadus Scenutis f. Velox, Dalmata*. Četa: *cohors I Ligurum*. Služba: pješadijac.

14. [...]CRALI F(ilio) / COL(onia) AEQU(o) / ALA PANNO(niorum) / SIGN(ifer) TUR(ma) ARTI / ANN(orum) XXXIV STIP(endiorum) / XVI H(ic) S(itus) E(st) / LIRUS PLASSARI F(ilius) / HER(es) POS[U]IT
CIL III 4376.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Győr/Arrabona, Gornja Panonija. Datacija: doba Klaudija ili Nerona²⁰. Četa: *ala I Pannoniorum*.

Umrli stjegonoša je osoba neodredive etničke pripadnosti. Ilirskog je porijekla, međutim, njegov nasljednik i drug iz čete, osoba sa sasvim delmatskim imenom.²¹

¹⁵ Datacija izvedena prema pretpostavci K. Patscha da se radi o Prvoj montanskoj kohorti. Usp. bilj. 16.

¹⁶ L. 14, 25. Montanske su kohorte, naime, bile sastavljene u provinciji *Alpes Maritimae*, odakle potječe i spomenik.

¹⁷ Oko godine 80. kohorta je prebačena u Gornju Meziju, a u 2. st. boravila je u Gornjoj i Donjoj Panoniji i u Daciji.

¹⁸ Natpis mi je M. Zaninović ljubazno prepisao iz članka G. Laguerrea, *Inscriptions nouvelles de Cemenelum (Cimiez, Nice), Revue des études ligures*, 27/1—4, 1961, 203—220.

¹⁹ Prva ligurska kohorta je u neko doba u toku 1. st. boravila u logoru Cemenelum.

²⁰ Prva panonska ala je u Augustovo doba boravila u Dalmaciji, možda u Saroni (usp. L. 32, 144—152). Početkom Tiberijeve vladavine bila je premještena u Donju Panoniju, a u Klaudijevo ili Neronovo doba nalazila se u susjednoj provinciji Gornjoj Panoniji, u logoru Arrabona. Od doba Flavijevaca je u Numidiji i više se ne vraća na evropske granice.

²¹ Usp. L. 14, 8.

15. BATO BULI F(ilius) / COL(onia?) AP EQ(ues) ALA(e) / PANNONIURUM / TUR(ma) SCENI SCE/NOBARVI F(ili) / ANN(orum) / XXX STIP(endiorum) IX / H(ic) S(itus) E(st) / SCENUS SCENOBARVI / F(ilius) HERES POS(u)IT
CIL III 4372.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Győr/Arrabona, Gornja Panonija. Datacija: doba Klaudija ili Nerona. Ime: *Bato Buli f. Četa: ala I Pannoniorum*. Služba: konjanik.

Baton je služio u turmi kojom je zapovijedao dekurion Sceno, Scenobarbov sin, možda sunarodnjak, kome je kao nasljedniku povjerio podizanje svoje nadgrobne ploče.

16. SCILUS / BATONIS F(ilius) BREUCUS EQ(ues) ALA(e) PANNONI/ORUM AN(norum) XXX / STIP(endiorum) X H(ic) S(itus) E(st) / DECULUS DEC(urio) / [E]T IULIUS LEUCASPIS / HER(es) POSUERUNT
CIL III 4377.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Győr/Arrabona, Gornja Panonija. Datacija: doba Klaudija ili Nerona. Ime: *Scilus Batonis f., Breuk. Četa: ala I Pannoniorum*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja u reljefu je prikazan konjanik s kacigom na glavi i isukanim mačem.

Evo još jedne prilike da se pomisli da su Liro (br. 14), Baton (br. 15) i Scilo (br. 16) bili drugovi, budući da su pripadali istoj četi, koja je u isto vrijeme logorovala u Arraboni. Pretpostavka ima temelja tim više što okvir za vremensko određivanje boravka Prve panonske ale (doba Klaudija ili Nerona) obuhvaća samo 27 godina, koliki je raspon između početka Klaudijeve vladavine (g. 41) i kraja Neronove (g. 68). Taj vremenski raspon nije prelazio prosječnu dužinu trajanja vojničke službe.

17. D(IS) M(ANIBUS) / [...]
[...] CLAUDIA DOMO INICER(o) / PRAEF(ecto) ALAE I PANNO(niorum) [...]

Vrsta spomenika: nadgrobna ploča. Mjesto nalaza: ruševine srednjovjekovnog grada Bedemgrada kod Našica, Gornja Panonija. Datacija: do Vespazijanova doba. Ime: nepoznato. Četa: *ala I Pannoniorum*. Služba: prefekt.

Ploča je jako oštećena, očuvana su samo dva ulomka. Nedostaje gornji dio natpisa, koji je sadržavao ime pokojnika, i završni dio. Zna se samo da je prefekt bio rodom iz gornjopanonskog mjesta Inicerum, na mjestu današnje Slavonske Požege.

18. ... A(nte) D(iem) VI NON(as) IUL(ias) CN(aeo) PE/DIANO SALINATORE L(ucio) VELLEIO PATERCULO / CO(n)S(ulibus) COH(orti) II HISPAN(orum) CUI PRAEST C(aius) CAESIUS / APER EQUITI DANTUMARO ANDEDUNIS F(ilio) / VARCIANO ...²²
CIL XVI 4 = III D II.

Vrsta spomenika: diploma (očuvana samo 1. pločica). Mjesto nalaza: nepoznato. Datacija: 2. srpnja 60. Ime: *Dantumarus Andedunis f., Varcijan. Četa: cohors II Hispanorum scutata Cyrennaica equitata*²³. Služba: konjanik.

²² Tekst diploma se, zbog njegove dužine i unificiranog sadržaja, ne daje u cijelosti. Navodi se samo dio koji spominje vrijeme izdavanja diplome i ime veterana.

²³ Kohorta je u doba izdavanja ove diplome boravila »in Illyrico«, kako se navodi u 8. redu unutrašnje i 6. redu vanjske strane pločice. Radi se o Panoniji, ali se ne zna je li Gornjoj ili Donjoj provinciji.

19. ... *A(nte) D(iem) XV K(alendas) IULIAS / A(ulo) LICINIO NERVA SILI-
ANO / P(ublio) PASIDIENO FIRMO CO(n)S(ulibus) / PEDITI COH(ortis)
VII BREUCORUM CUI / PRAEEST C(aius) NUMISIUS C(ai) F(ilius) VEL
(ina) MAXIMUS / LICCAIO LICCAI F(ilio) BREUCO...*

A. Dorn, Arh. istraž. u ist. Slavoniji i Baranji, Zagreb 1984.

Vrsta spomenika: diploma²⁴. Mjesto nalaza: Negoslavci kod Vukovara, Donja Panonija. Datacija: 17. lipnja 65. Ime: *Liccius Liccai f.*, Breuk. Četa: *cohors VII Breucorum civium Romanorum equitata*²⁵. Služba: pješadijac.

20. ... *IDIBUS FEBR(uariis) / COHOR(ti) II HISPANORUM CUI PRAEEST
/ C(aius) CAVARIUS PRISCUS / EQUITI / DASENTI DASMENI F(ilio)
CORNAC(ato) / ET IORAE PROSOSII FILIAE UXORI EIUS / ET EMERI-
TAE FILIAE EIUS...*

CIL XVI 2 = 101.

Vrsta spomenika: diploma (očuvana samo 2. pločica). Mjesto nalaza: u Savi, blizu Bijele Crkve kod Sremske Mitrovice/Sirmiuma, Donja Panonija. Datacija: 13. veljače prije 54.²⁶ Ime: *Dases Dasmene f.*, Kornakat²⁷. Četa: *cohors II Hispanorum scutata Cyrennaica equitata*. Služba: konjanik.

21. *T(itus) OCTAVIUS / C(ai) F(ilius) MACER (centurio) / COHOR(tis) I /
/ LIBURNORUM / IANO PATRI / V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)*

J. Šašel, *Situla*, 5, Ljubljana 1963, br. 208.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Nadin/Nedinum, Dalmacija. Datacija: 1. st. Ime: *T. Octavius C. f. Macer*. Četa: *cohors I Liburnorum*. Služba: centurion. Posveta: *Iano patri*.

Janu se često žrtvovalo diljem Istre i Liburnije, pa mu je tako i ovaj Liburn sa sasvim romaniziranim imenom postavio žrtvenik u rodnom Nedinumu.²⁸ Ovaj žrtvenik jedini je poznati epigrafički spomenik s imenom prve liburnske kohorte.²⁹

²⁴ Ova diploma najranija je poznata diploma izdana u Germaniji. Obje pločice odlično su očuvane, još ih povezuje žica, što je rijetkost.

²⁵ Kohorta je u Neronovo doba boravila u Germaniji. Zajedno s njom ondje su se nalazile Prva i Druga tračka kohorta. Te tri čete možda su pratile Četvrtu skitsku legiju na Istok u rat protiv Parta i ondje se istakle u borbi, pa su njihovi pripadnici tom prilikom dobili »*ante emerita stipendia*«, otpust koji bi se dodijelio odmah nakon napunjenih 25 godina službe (L. 9, 471). Tako za te vojnike nije bilo opasnosti da budu protiv volje zadržani u službi dulje, što je inače bila česta praksa.

²⁶ Konzulski par bio je naveden na prvoj pločici. Datacija je preuzeta iz CIL XVI, uz diplomu br. 2 = 101.

²⁷ Cornacum (Sotin) je donjopanonsko naselje, glavni centar panonskih Kornakata, koje spominje Plinije Stariji u NH III 25, u dijelu u kojem opisuje provinciju Panoniju i njezine stanovnike.

²⁸ M. Suić smatra da su Oktaviji bili domaća, liburnska obitelj, rodnom iz Nedinuma (L. 26, 244 i 253).

²⁹ O liburnskim kohortama ne zna se gotovo ništa. Spominje se samo jedna, Prva, koja je sudjelovala na strani Rima u panonsko-delmatskom ratu i do u 1. polovicu 1. st. ostala u Iliriku, u logoru Burnum.

³⁰ Ara je nađena nedaleko od logora Andetrium. Osmo dobrovoljačka je u tom logoru boravila od završetka Batonova rata (od oko 10. g.) do dolaska Sedme klaudivijske legije iz provincije (do oko 70. g.). Usp. L. 31, uz br. 1962.

22. [G]ENIO / OSINI[ATIUM] / P(ublus) RAPIDIU[S] / SIGNIFER / CO
[HO(rtis) ...]

J. Šaš e l, *Situla*, 25, Ljubljana 1986, br. 1962.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Sinj/Osinium, Dalmacija. Datacija: između 10. i 70. g.³⁰ Ime: *P. Rapidus*. Četa: *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum*? Služba: stjegonoša. Posveta: *Genio Osiniatium*.

Očuvana je samo lijeva polovica are, tako da se ne zna ime kohorte kojoj je dedikant pripadao. Možda se radi o Osmoj dobrovoljačkoj, koja je od završetka Batonova rata do u 3. st. činila dio stalne posade provincije Dalmacije.³¹

Publije Rapidije, osoba sa sasvim romaniziranim imenom, koje ne daje mogućnost određivanja etničke pripadnosti, možda je bio rodom iz Osinija jer je štovao lokalna božanstva.

23. VERCAIUS ME/[N]DI F(ilius) EQVES / ALA(e) NOVA(e) CLA/UDIA(e)
[T(urma)? L]ICI[N]I / DOMO VARCIA/NUS ANNO[R(um) ...] / STU-
PENDIOR(um) XX [...] / H(ic) S(itus) E(st) POSUIT MAXI/MUS REGINI
F(ilius)

CIL III 9796.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Balina glavica/Sinodium, Dalmacija. Datacija: doba Klaudija ili Nerona³². Ime: *Vercaius Mendi f.*, Varcijan. Četa: *ala I Claudia nova miscellanea*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz konjanika.

24. [...] / EQU(es) C(o)HO(rtis) III / ALPIN(a)E DOMO / VERCIANUS AN
(norum) / XXXVIII STIP(endiorum) XIII / T(estamento) F(ieri) I(ussit)
H(eres) P(osuit) H(ic) S(itus) E(st)

J. Šaš e l, *Situla* 5, Ljubljana 1963, br. 116.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Humac kod Ljubuškog/Bigeste, Dalmacija. Datacija: 1. st.³³ Ime: nepoznato, Varcijan. Četa: *cohors III Alpinorum equitata*. Služba: konjanik.

25. DAZAS SCENI F(ilius) MA[ESE]/IUS EQVES COH(ortis) VI DELMAL/
/TARUM (sic!) TURMA LICCONIS / ANNORUM XXVII STIPENDIORUM
X / I ...]

CIL VIII 9377.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Cezarejska Mauretanijska. Datacija: rano carsko doba³⁴. Ime: *Dazas Sceni f.*, Mezej. Četa: *cohors VI Delmatarum equitata*. Služba: konjanik.

³¹ Ta je kohorta do oko 70. g. logorovala u Andetriumu, nedaleko Sinja (usp. L. 35, 68), a od doba Flavijevaca, nakon odlaska Sedme legije, u Tiluriumu na Cetini.

³² Prva klaudijevska ala je u Klaudijevo doba boravila u logoru Magnum (kod sela Kljake) ili Tilurium. Popunjavala se mladićima iz okolice i u tom novom sastavu otišla je oko 70. g. u Germaniju.

³³ Treća alpska kohorta je u toku čitavog 1. st. boravila u logoru Bigeste, kao dio stalne posade provincije Dalmacije. Početkom 2. st. bila je privremeno prebačena na Dunav, ali se u toku 2. polovice 2. st. vratila u Dalmaciju i stacionirala u Andetriumu ili Tiluriumu. Ploča se datira u doba dok je četa boravila u logoru Bigeste (usp. L 3, 264).

³⁴ Šesta i Sedma delmatska kohorta su u toku 1. st. bile dio posade afričke provincije Cezarejske Mauretanijske.

Dazo je služio u turmi kojoj je zapovijedao Liko, sudeći po imenu, ilirskog porijekla.

26. *BALAIERUS (ili BALATERUS) CIVIS MELQUMENORUM MILES CO(ho)RTIS VI DELMATARUM*

Vrsta spomenika: nadgrobna stela³⁵. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Ceza-rejska Mauretaniya. Datacija: rano carsko doba. Ime: *Balaierus* ili *Balaterus*, Melkuman. Četa: *cohors VI Delmatarum equitata*. Služba: pješadijac ili konjanik.

27. *LICCAIUS CARVI F(ilius) NATIONE MA/EZEIUS EQVES COH(ortis) VII DELMA/TARUM VIXIT ANNIS XXV CIL VIII 9384.*

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Cezarejska Mauretaniya. Datacija: rano carsko doba. Ime: *Liccaius Carvi f.*, Mezej. Četa: *cohors VII Delmatarum*. Služba: konjanik.

Ispod natpisnog polja je reljefni prikaz konjanika koji kopljem ubija neprijatelja.

28. *LICAUS IAULETIS F(ilius) MILES C(ohortis) VII / DELMATARUM TURMA ANNI / ANNORUM XXVII STIPENDIOR(um) / XI H(ic) S(itus) E(st) HERES EX TESTAMENTO FECIT CIL VIII 21040.*

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Ceza-rejska Mauretaniya. Datacija: rano carsko doba. Ime: *Licaus Iauletis f.* Četa: *cohors VII Delmatarum*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz izlazećeg mjeseca. Ispod natpisnog polja je konjanik u oklopu, sa štitom u lijevoj i kopljem kojim probada neprijatelja u desnoj ruci. Ispod konja leže ranjena ili mrtva još dva neprijatelja. Je li slučajnost, ili su dva Likaja (br. 27 i 28), koji su vjerojatno istovremeno služili u istom logoru, na svojim nadgrobnim pločama dali isklesati isti motiv pobjedničkog konjanika?

Likaj je služio u turmi kojom je zapovijedao *Annius*. Ime *Annius/Annaeus* je ilirsko (usp. br. 7 i 48).

29. *ANDES SEX(ti) F(ilius) / CIVES RAETI/NIO EQ(ues) ALA(e) / CLAUD(iae) AN(norum) XXX / STIP(endiorum) V H(ic) S(itus) E(st) H(eres) F(aciendum) C(uravit) CIL XIII 7023 = CIR 1228.*

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: okolica Mainza/Mogontiacuma, Gornja Germanija. Datacija: Vespazijanovo, Titovo ili Domicijanovo doba³⁶. Ime: *Andes Sexti f.* Četa: *ala I Claudia nova miscellanea*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz konjanika i njegova sluge. Pod konjem leži neprijatelj. Desno od ove slike prikazana je *bucina*, rog.

³⁵ Podaci o natpisu poznati su mi samo iz navoda kod D. Rendić-Miočevića u *Dissertationes Reditinae, Arheološki radovi i rasprave*, 7, Zagreb 1974. Autor spominje rad S. Gsell, Cherchel — Antiquae Iol-Caesarea, Algerie 1952, u kojem je natpis obrađen.

³⁶ J. Brunšmid (L. 7, 33) stelu datira između 70. i 75. godine, a G. Alföldy (L. 1, 273—275) između 70. i 82. godine.

Andes je tipično japodsko ime, a japodsko je i naselje *Raetinium* (Golubić kod Bihaća) iz kojeg on potječe.³⁷ *Andes*, je, izgleda, bio izuzetak od pravila po kojem Japodi nisu mogli dobiti građansko pravo.³⁸

30. *D(is) M(anibus) / MAXIMO DASAN/TIS MENSORI COH(ortis) [I] / ASTURUM (centuria) CO[BR]/UNI QUIN[T]INI S[TI]/PENDIORUM XVIII / AN(n)ORUM XXXVIII / C(ivis) DALMATA EX MUNICIPIO MAGN(o) / E[T] BA[T]ONI BEUSANTIS / OPTIONI COH(ortis) S(upra) S(criptae) (centuria) [EA]/DEM S[T]IP(endiorum) XVIII ANN[O]/RUM XL EX MUNI [C]I/PIO SALVI[O] A [...]E[...] / [...]IONIS / [...]*
CIL XIII 6538.

Vrsta spomenika: nadgrobnna stela. Mjesto nalaza: Mainhardt, Gornja Germanija. Datacija: doba Flavijevaca³⁹. Ime: a) *Maximus Dasantis*, Delmata, b) *Bato Beusantis*. Četa: *cohors I Asturum equitata*. Služba: a) mjernik, b) časnik.

Ovo je dvojni nadgrobnni spomenik, posvećen dvojici sunarodnjaka koji su, izgleda, pali u istom okršaju. Maksim je bio rodom iz municipija *Magnuma* (na mjestu današnjeg sela Kljake), a Baton iz municipija *Salviuma* (na mjestu današnjih Grkovaca na Livanjskom polju).

31. ... *A(nte) D(iem) III NONAS SEPT(embres) / C(aio) TULLIO CAPITONE POMPONIANO PLOTIO FIRMO / C(aio) CORNELIO GALLICANO CO(n) S(ulibus) / COHORT(i) I MONTANORUM CUI PRAEST / NIPIUS AQUILA / PEDITI / DASIO DASENTIS F(ilio) DALMAT(ae) ...*
CIL XVI 30.

Vrsta spomenika: diploma. Mjesto nalaza: Deutsch Altenburg/Carnuntum, Gornja Panonija, Datacija: 3. rujna 84. Ime: *Dasius Dasentis f.*, Delmata. Četa: *cohors I Montanorum*⁴⁰. Služba: pješadijac.

32. ... *NONIS SEPTEMBR(ibus) / D(ecimo) ABURIO BASSO Q(uinto) IULIO BALBO CO(n)S(ulibus) / COHORT(i) I LUSITANORUM CUI PRAE(e)ST / C(aius) CISSO C(ai) F(ilius) STE HONORATUS / EX PEDITE / FRONTONI SCENI F(ilio) IASO ...*
CIL XVI 31 = III D XII.

Vrsta spomenika: diploma. Mjesto nalaza: Beleg, Gornja Panonija. Datacija: 5. rujna 85. Ime: *Fronto Sceni f.*, Jaz. Četa: *cohors I Lusitanorum*⁴¹. Služba: pješadijac.

³⁷ Usp. L. 23.

³⁸ Građansko pravo dobivalo se automatski nakon otpusta iz vojničke službe. Nakon što je pobijedio Pompeja 48. godine stare ere, Cezar je neka plemena u Iliriku nagradio zbog iskazane mu vjernosti u toku građanskog rata, a neka je kaznio zbog prijašnjih neposlušnosti, bolje reći: nepokornosti. Među ovima drugima bili su Japodi, koji su kažnjeni trajnom nemogućnošću stjecanja civiteta: »*ne quis eorum a nobis recipiatur*« (Cicero, Pro Balbo, 14, 32). Uskraćivanje civiteta izgleda da se ipak nije odnosilo na sve Japode, već samo na zajednice »s ove strane Alpa«, tj. Velike i Male Kapele i Plješivice, dakle na Japode koji su živjeli u Lici. Oni su, naime, u ratovima koje je 129. i 119. godine stare ere Rimski Republika vodila za osvajanje njihove zemlje, pružali ogorčeniji otpor nego Japodi »s one strane Alpa«.

³⁹ Prva asturska kohorta je do oko 70. g. bila stacionirana u provinciji Dalmaciji. Ondje je među lokalnim stanovništvom uzimala regrute i zatim je bila premještena u Germaniju.

⁴⁰ U doba izdavanja ove diplome kohorta je logorovala u gornjopanonskom logoru Carnuntumu.

⁴¹ Prva luzitanska kohorta je u toku 2. polovice 1. st. boravila negdje u Donjoj Panoniji. U diplomi se navodi samo »*in Pannonia*«.

33. [...] DALMATA / MIL(es) COH(ortis) II / ALPINOR(um) VEX(illarius) / ANN(orum) XXX STIPEN/DIORUM XVI / [...] CIL III 3261.

Vrsta spomenika: sarkofag. Mjesto nalaza: Gradac, lokalitet u Čereviću kod Sremske Mitrovice/Sirmiuma, Donja Panonija. Datacija: od oko 80. do oko 110. g.⁴² Ime: nepoznato, Delmata. Četa: *cohors II Alpinorum equitata*. Služba: veksilar.

34. [D]is M(anibus) / [...] SEP(timius) / [EPICA?]DUS PIR(ami?) MIL(es) COH(ortis) III ALP(inorum) / (centuria) MARCELLI IESS(i) / H(ic) S(itus) E(st) / T(estamento) F(ieri) I(ussit) / PLARES ANNAEI EQ(ues) / IX (sic!) SING(ularium) A(ugusti)

J. Šašelj, *Situla* 19, Ljubljana 1978, br. 681.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Solin/Salona, Dalmacija. Datacija: doba Flavijevaca ili Trajanovo doba⁴³. Ime: ... *Septimius Epicadus? Piri*ami? Četa: *cohors III Alpinorum equitata*. Služba: pješadijac.

Od ploče se očuvao donji dio, pa je čitanje početka natpisa dosta problematično — ne može se sa sigurnošću rekonstruirati ime pokojnika. Ukoliko je čitanje točno, on bi se zvao Epikad, Piramov sin. Ploču mu je postavio nasljednik Plares, Anejev sin, pripadnik elitne konjaničke čete. Imena *Epicadus*, *Piramus*, *Plares* i *Annaeus* su ilirska, vrlo česta osobito u južnim krajevima, ali se nalaze i u nekim drugim područjima, naprimjer kod Delmata (usp. br. 13, zatim 28, 45, 48).

35. ... A(nte) D(iem) IDUS IULIAS / M(arco) LOLLIO PAULINO VALERIO ASIATICO SATURNINO / C(aio) ANTIO IULIO QUADRATO CO(n)S(ulibus) / COHORT(i) III ALPINORUM CUI PRAEST / C(aius) VIBIUS MAXIMUS / PEDITI / VENETO DITI F(ilio) DAVERS(o) / ET MADENAE PLARENTIS FILIALE UXORI EIUS DERAMIST(ae) / ET GAIO F(ilio) EIUS

... CIL XVI 38.

Vrsta spomenika: diploma (očuvana samo 1. pločica). Mjesto nalaza: Solin/Salona, Dalmacija. Datacija: 13. srpnja 93. Ime: *Venetus Diti f.*, Daors. Četa: *cohors III Alpinorum equitata*. Služba: pješadijac.

Iako je bila opća praksa da se regruti šalju daleko od zavičaja, bilo je i izuzetaka. Jedan od njih je i Daors Venet. On je u Neronovo doba stupio u službu u Treću alpsku kohortu, koja je tada bila dio stalne posade u njegovu zavičaju. Ondje je odslužio čitav svoj vojnički vijek i zatim se, dobivši otpust, nastanio u glavnom gradu svoje provincije.

36. A[...]JUS / P(ubli) [F(ilius)] RU[F]JUS / POMO (sic!) SEN[I]A / EQ(ues) ALAE PANU(niorum) (sic!) / STIP(endiorum) X [...] / QUO PRAERAT / C(aius) VIBIUS METELLANUS CIL VIII 27428.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Henchir Belab, Numidijska. Datacija: od doba Flavijevaca dalje⁴⁴. Ime: *A...us P. f. Rufus*. Četa: *ala I Pannoniorum*. Služba: konjanik.

⁴² U vremenskom rasponu koji je uzet kao okvirna datacija, Druga alpska kohorta boravila je u Donjoj Panoniji, možda u Mursi (usp. L. 13, 6).

⁴³ Teško je pobliže datirati ploču jer je Treća alpska kohorta u toku čitavog 1. st. i u 2. polovici 2. st. boravila u Dalmaciji, kao dio stalne posade te provincije.

⁴⁴ Prva panonska ala je od doba Flavijevaca pa sve do u 3. st. bila dio stalne posade provincije Numidije. Prvo je boravila u logoru Gemellae, a od doba Septimija Severa u logoru Lucu.

Domicil pokojnika krije se u *POMO SEN/A* nesigurnog značenja. Ukoliko je točna pretpostavka da se radi o liburnskoj Seniji, *Rufus* bi mogao biti Liburn (usp. br. 53).

37. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / ALA / AUG(usta) OB VIRTUTEM / [A]PPEL-LATA CU[II] / PRAE/[E]ST P(ublius) AEL(ius) PUB(li) FIL(ius) SER/GIA MAGNUS D(omo) / MURSA EX PANNON(ia) INFERIORE PRAEFEC(tus) / APRONIANO ET BR[A(dua) CO(n)S(ulibus)]*
CIL VII 341 = RIB 894.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Old Carlisle/Luguvalium, Britanija. Datacija: 191. g. Ime: *P. Aelius P. f. Magnus*. Četa: *ala Augusta*. Služba: prefekt. Prosveta: *Iovi Optimo Maximo*.

Prefekt augustovske ale ima carski, Hadrijanov prenamen i nomen. On je treća generacija domaće, mursijske obitelji koja posjeduje građansko pravo.⁴⁵

38. *DEO SANCT(o) / VETERI / IUL(ius) PASTOR / IMAG(inifer) COH(ortis) II / DELMAT(arum) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)*
CIL VII 760 = RIB 1795.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Thirlwall Castle kod Carvorana/Magnae, Britanija. Datacija: doba Antonina ili Severa⁴⁶. Ime: *Iulius Pastor*. Četa: *cohors II Delmatarum*. Služba: slikonoša. Posveta: *Deo sancto veteri*.

Pod nazivom *Deus sanctus vetus* krije se neko delmatsko božanstvo, vjerojatno Silvan. Tu pretpostavku potkrepljuje i dedikantovo ime *Pastor* (pastor = pastir = ovčar = Delmata).⁴⁷

39. *[... LI]CCAI [F(ilius)] / COLAP(ianus) [MIL(es)?] / C(o)HO(rtis) I ULP(iae) [PAN(noniorum)] / AN(norum) XL ST(i)P(endiorum) [...] / H(ic) S(itus) E(st) PRE[CIO? ...] / TA[...]*
CIL III 11227.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Deutsch Altenburg/Carnuntum, Gornja Panonija. Datacija: doba Trajana, Hadrijana ili Antonina Pija⁴⁸. Ime: ... *Liccai f.*, Kolapijan. Četa: *cohors I Ulpia Pannoniorum miliaria equitata*. Služba: pješadijac ili konjanik?

40. *D(is) M(anibus) / AUREL(ius) VINDEX AND/AUTONIA EQ(ues) COH(ortis) I / THRAC(um) AN(norum) XXXXV AU/RELIA AMMIA / FF[...]SARI*
CIL III 4316.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Ó-Szöny/Brigetio, Donja Panonija. Datacija: 1. polovica 2. st.⁴⁹ Ime: *Aurelius Vindex*. Četa: *cohors I Thracum civium Romanorum equitata*. Služba: konjanik.

⁴⁵ Usp. L. 17, 127—128. D. Pinterović smatra da je Magnov djed bio dobio civitet od Hadrijana, u doba kada je car masovno dijelio građansko pravo u panonskoj Mursi.

⁴⁶ Točnija datacija nije moguća jer je Druga delmatska kohorta boravila na Hadrijanovu zidu u Britaniji u toku čitavog 2. st. i u 3. st.

⁴⁷ Usp. L. 34.

⁴⁸ Prva ulpijevska panonska kohorta je u toku 2. st. boravila u logoru Carnuntumu, a za Marka Aurelija premještena je u gornjomezijski kastel kod Stojnika.

⁴⁹ Prva tračka kohorta je u doba prvih Antonina logorovala u Donjoj Panoniji, u logoru Azaum (usp. L. 11, 47—48) ili u okrugu Arrabona-Brigetio (usp. L. 4, 271—275).

Iznad natpisnog polja su dvije reljefne slike. Gornja, oštećena, prikazuje dvije osobe, a donja vojnika s okruglim štitom koji vodi konja za uzde.

41. ... *A(nte) D(iem) XVI K(alendas) AUG(ustas) / TI(berio) IULIO CAPITONE / L(ucio) VITRASIO FLAMININO CO(n)S(ulibus) / ALA I PANNONIORUM TAMPIANA CUI PRAEST / FABIVS SABINVS / EX SESQUIPLICARIO / GEMELLO BREUCI F(ilio) PANNON(io) ...*
CIL XVI 69.

Vrsta spomenika: diploma. Mjesto nalaza: Ó-Szőny/Brigetio, Donja Panonija. Datacija: 17. srpnja 122. Ime: *Gemellus Breuci f.*, Panonac. Četa: *ala I Pannoniorum Tampiana*. Služba: konjanik seskviplikar⁵⁰.

Gemelo je dobio časnji otpust iz službe u vrijeme dok je njegova četa boravila u Britaniji⁵¹ pod zapovjedništvom Aula Platorija Nepota, prefekta s »rimskim«
gentilicijem ilirskog porijekla (*Pla(e)torius* < *Plator*, usp. br. 46).

42. [...] *CL(audia) LIBURNO / [... PR]AEF(ecto) COH(ortis) IIII / [...] COH(ortis) III THRAC(um) / [...]M TRIB(uno) MIL(itum) LEG(ionis) XXII / [...]M AUG(ustae) P[RE]AE(toriae)*⁵²
M. Suić, *Diadora*, 4, Zadar 1968.

Vrsta spomenika: nadgrobni kvadratni cipus. Mjesto nalaza: Bribirska glavica kod Bribira/Varvaria, Dalmacija. Datacija: početak 2. st.⁵³ Ime: nepoznato. Četa: *cohors IIII (Delmatarum?)*, *cohors III Thracum*, *legio XXII (Primigenia?)*. Služba: prefekt, vojnički tribun.

Ovaj je časnik liburnskog porijekla svoj etnonim upotrijebio kao kognomen. Sudeći prema navedenom tribusu (*Claudia*) kojem je pripadao, možda je bio rodom iz liburnske Varvarije.⁵⁴ Vojničku karijeru počeo je kao prefekt u nekoj četvrtoj kohorti, pa u Trećoj tračkoj kohorti, a zatim je unaprijeđen u tribuna neke 22. legije. Nadgrobni spomenik podigli su mu sugrađani, ponosni što je među njima rođen čovjek tolikog ugleda.

43. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / CASSIVS / DASANTIS / C(o)H(ortis) III ALPIN(orvm) / TESSERA(rius) CE(nturia) NUN(ni) / ISIANI / V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)*
CIL III 14950.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Gornje Postinje u okolici Muća/Andetriuma, Dalmacija. Datacija: doba Antoninâ⁵⁵. Ime: *Cassius Dasantis*. Četa: *cohors III Alpinorum equitata*. Služba: znakonoša. Posveta: *Iovi Optimo Maximo*.

Kasije je, sudeći po imenu oca, bio ilirskog porijekla. Za ime *Dassius/Dasas/Dases* usp. 2, 4, 8, 20, 25, 30, 50, 57, 62, 63.

⁵⁰ *Sesquiplicarius* je bio vojnik koji je dobivao upola veću plaću kao nagradu za neki pothvat.

⁵¹ »*In Britannia*«, unutrašnja strana prve pločice, 18 red; vanjska strana prve pločice, 17/18. red.

⁵² J. Sašel (L. 24, br. 825) drugačije čita 5. redak: [...]M AUG P[...] AEL[...] M. Suić (L. 28, 96) predlaže ovakvu restituciju: [*praenomen, nomen, nomen patris F(ilio)*] *CL(audia) LIBURNO / [VARVARINO PR]AEF(ecto) COH(ortis) IIII / [DELMAT(arum) PRAEF(ecto) COH(ortis)] III THRAC(um) / [...]M TRIB(uno) MIL(itum) LEG(ionis) XXII / [PR]AE(migeniae) DEC(urioni) II VIR(o) M(unerario) AUG(usta) P[RE]AE(Toria) / [...]*

⁵³ J. Sašel, prema obliku slova, datira spomenik u početak principata (usp. L. 30, uz br. 825).

⁵⁴ Usp. L. 28, 99.

⁵⁵ Datacija prema G. Alföldyju, L. 1, 273—275.

44. *ITT AURELIO MAXIMO / MIL(iti) COH(ortis) II[II] ATPINIR(um) (sic!) / D(efuncto) ANN(orum) XXVII AUR(elia) VA[LEN]/TUNA (sic!) UXOR POS(uit)*
CIL III 2748.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Matkovine kod Koljana na gornjoj Cetini, Dalmacija. Datacija: kraj 2. st.⁵⁶ Ime: *Aurelius Maximus*. Četa: *cohors III Alpinorum equitata*. Služba: pješadijac.

Aurelije Maksim i žena mu Aurelija Valentina imaju carski gentilicij, dobiven vjerojatno od Marka Aurelija. Maksim je domaći čovjek koji je dobio civitet nakon što je stupio u vojničku službu.⁵⁷

45. *D(is) M(anibus) / FLA(vius) P[LA]RES / MIL(es) COH(ortis) VIII / VOL(untariorum) B(ene)F(iciarius) PRAEF(ecti) / DEFUN[C]TUS / ANN(orum) XXXX STIP(endiorum) / XX L(ucius) VAL(erius) SURU[S] / HER(es) EIUS GENE/RO B(ene) M(erenti) P(osuit)*
CIL III 14930.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Gardun/Tilurium, Dalmacija. Datacija: kasno 2. st. ili početak 3. st.⁵⁸ Ime: *Flavius Plares*. Četa: *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum*. Služba: prefektov beneficijar.

Ime *Plares* ilirsko je, često u južnoilirskim područjima. *Flavius* je carski gentilicij, koji svjedoči da su Flavijejci dijelili građansko pravo po provinciji Dalmaciji.

46. *[T]EMANS / PLATORIS / [DA]ESITIAS VEXILL(arius) / [E]QUIT(um) / COH(ortis) I BELGAR(um) / TURMA VALERI / PROCULI ANN(orum) / XLV / STIPENDIOR(um) XXIV H(ic) S(itus) E(st) / FIERI CURAVIT IULIA VES / CONIUX*
CIL III 9739.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Gardun/Tilurium, Dalmacija. Datacija: doba Antonina⁵⁹. Ime: *Temans Platoris f.*, Dezidijat. Četa: *cohors I Belgarum equitata*. Služba: konjanik, veksilar.

Ispod natpisnog polja je prikazan vojnik kako drži konja za uzde.

47. *D(is) M(anibus) / MURCIO / IADIAE / MILITI COH(ortis) I BEL/GARUM AN(norum) / [..]*
VAHD, 55, 1953, 260.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Solin/Salona, Dalmacija. Datacija: doba Antonina. Ime: *Murcius Iadiae f.* Četa: *cohors I Belgarum equitata*. Služba: pješadijac ili konjanik.

⁵⁶ Možda bi trebalo dataciju pomaknuti za pola stoljeća naprijed, zbog toga što se žena umrlog vojnika naziva već »uzor«. Taj se izraz ne upotrebljava za ženu aktivnog vojnika sve do sredine 3. stoljeća (usp. L. 4).

⁵⁷ Usp. L. 1, 273—275.

⁵⁸ Osmu dobrovoljačka kohorta je od završetka Batonova ustanka pa sve do sredine 3. st. bila dio posade provincije Dalmacije. Prvo je boravila u logoru Andetrium, a od doba Flavijejaca u Tiluriumu. Svi epigrafički spomenici vojnika ilirskog porijekla u toj četi datiraju se tako kasno (usp. L. 24).

⁵⁹ G. Alföldy (L. 1, 273—275) i I. Bojanovski (L. 5, 54) spomenik datiraju u početak 2. stoljeća, a B. Gabričević (L. 12, 60) u posljednju četvrtinu 2. st.

48. *IMP(eratori) CAES(ari) M(arco) AU(REL(io) ANTONINO / AUG(usto) PONT-
(ifici) MAX(imo) TR(ibunicia) / POT(estate) XXIII CO(n)S(uli) III P(atri)
P(atriciae) / COH(ors) [I](miliaria) DEL(matarum) PED(es) DCCC / IN HIS
TURRIS SUB CURA / L(uci) ANNAEI SERVILIANI TRIB(uni) / VICE
TERTIA*

CIL III 6374 = 8655.

Vrsta spomenika: posvetna ploča. Mjesto nalaza: Solin/Salona, Dalmacija. Datacija: 170. g. Ime: *Lucius Annaeus Servilianus*. Četa: *cohors I miliaria Delmatarum*. Služba: tribun.

Ploča je uzidana u bedem Salone, uz Porta Andetria. Podignuta je u spomen obnove gradskih zidina i kula koju su obavili pripadnici dviju novoosnovanih kohorti, Prve i Druge delmatske.⁶⁰ Prva delmatska izvodila je radove na kuli, pod zapovjedništvom svog tribuna koji ima ilirsko ime u ulozi gentilicija (*Annaeus*) i vjerojatno je bio ilirskog podrijetla (usp. br. 7, 28, 34).⁶¹

49. *[D(is) M(anibus)] / [...] I EQ(uiti) COH(ortis) I / [BELG(arum)]⁶² TJURMA
VALERI / [... NAT(ione)] DELM(ata) AN(Norum) / [... STIP(endiorum)]
XXV [VA]LER(ius) / [...] F(ilius) VALERIA M(ater)⁶³ / [... ET F]AMILIA
INGE / [...]*

CIL III 8494.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Humac kod Ljubuškog/Bigeste, Dalmacija. Datacija: doba Antonina.⁶⁴ Ime: nepoznato, Dalmata. Četa: *cohors I Belgarum equitata*? Služba: konjanik.

50. *[DAS]SIUS BASTARNI / [F(ilius) DO]/MO MAEZAEOUS / [MILE]S COH-
(ortis) I BELGARUM (centuria) / [RE]STITUTI SIG(nifer) ANNOR(um) /
[...] STIP(endiorum) XV T(estamento) F(ieri) I(ussit) CURA/[VIT] VALE-
RIUS MAXI/[MIN]JUS HERES*

J. Šašel, *Situla*, 25, Ljubljana 1986, br. 1927.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Humac kod Ljubuškog/Bigeste, Dalmacija. Datacija: doba Antonina (poslije Hadrijana?)⁶⁵. Ime: *Dassius Bastarni* f., Mezej⁶⁶. Četa: *cohors I Belgarum equitata*. Služba: stjegonoša.

Čitava prednja strana stele pravokutna je niša. Gornji dio, gdje je bila edikula, nije očuvan. Ispod natpisnog polja u reljefu prikazan je *signum*, ratna zastava.

⁶⁰ *Cohortes I miliaria Delmatarum* i *II miliaria Delmatarum* ne smiju se miješati s *cohortes I Delmatarum* i *II Delmatarum* bez oznake »*miliaria*«. Prve dvije osnovao je Marko Aurelije, a druge dvije postojale su već od vremena nakon Batonova rata.

⁶¹ Usp. L. 2, 294, 22, 172 i 33, 539—540. J. Wilkes misli da je Lucije Anej Servilijan bio porijeklom iz Narone.

⁶² Hirschfeld (navod kod Patscha, L. 14, bilj. 2, str. 15) lakunu je pročitao kao: *[LUCEN(sium)]*.

⁶³ F. Fiala (L. 10) i K. Patsch (L. 14, 15) 6. redak pročitali su ovako: *[... E]T VALERIA M[AXIMA]?*

⁶⁴ Usp. L. 1, 273—275.

⁶⁵ Mezeji su, kao i pripadnici ostalih ilirskih plemena, počeli služiti u četama stacioniranim u domovini tek od Hadrijanova doba. Prije su se obvezatno odmah slali u udaljene provincije.

⁶⁶ K. Patsch (L. 16, 165—166) misli da je Dazijev otac bio porijeklom German, iz plemena Bastarna.

51. *D(eo) I(nvicto) M(ithrae) A[IC GE]/NIIS SAC[R(orum)] / AUGUSTO[R(um)] ...J/RUS PIN(nes) MI/LES CO(hortis) PRIM(ae) / BELG(arum) IMMUNIS / LIBENS MERITO / POSUIT*

CIL III 12810.

Vrsta spomenika: zavjetna ploča. Mjesto nalaza: Vratilo kod Tihaljine blizu Humca/Bigeste, Dalmacija. Datacija: poslije Marka Aurelija⁶⁷. Ime: ...*rus Pinnes*. Četa: *cohors I Belgarum equitata*. Služba: pješadijac? Posveta: *Deo Invicto Mithrae ac Geniis sacrorum Augustorum*.

52. *D(is) M(anibus) / VICTORI / SCENOBARBI / MIL(iti) COH(ortis) I BEL(garum) / STIP(endiorum) X TUBIC(ini) / TESTAMENTO FI/ERI IUSSIT / MUNNIUS / ET GENTIUS / HEREDES PO/SUERUNT*

CIL III 8437.

Vrsta spomenika: nadgrobni cipus. Mjesto nalaza: Vid kod Metkovića/Narona, Dalmacija. Datacija: doba Antonina. Ime: *Victor Scenobarbi* f. Četa: *cohors I Belgarum equitata*. Služba: trubač.

Nasljednici pokojnikovi *Munnius* i *Gentius* možda su bili civilne osobe, njegovi poznanici, koji su živjeli nedaleko od logora Prve belgijske kohorte, koji uostalom nije morao biti daleko od pokojnikova zavičaja. Imena *Scenobarbus*, *Munnius* i *Gentius* tipična su ilirska imena, vrlo česta osobito u južnim ilirskim područjima (za *Scenobarbus* usp. br. 15, 57).

53. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) PARTINO / C(aius) IUL(ius) RUFUS / TRIB(unus) COH(ortis) I MIL(iariae) / DELM(atarum) PRO SAL(ute) / [...] / [...] / ILP*

CIL III 8353.

Vrsta spomenika: zavjetna ara. Mjesto nalaza: Užice, Dalmacija. Datacija: doba Komoda. Ime: *C. Iulius Rufus*. Četa: *cohors I miliaria Delmatarum*. Služba: tribun. Posveta: *Iovi Optimo Maximo Partino*.

Rufus se možda zavjetovao nekom domaćem božanstvu zvanom Jupiter Partenski, koje se *interpretatione Romana* izjednačilo s vrhovnim rimskim bogom. Prema Pliniju Starijem (NH III, 142–143), narod po kojem je božanstvo možda bilo nazvano, Parteni, živjeli su unutar naronitanskog konventa, dakle unutar područja u kojem je nađena ara.

G. Alföldy⁶⁸ smatra da su Rufi bili porijeklom iz Liburnije.

54. *[...]S / [...]JULI F(ilius) DERINI(us) / [SIGNI]F(er)? [AL]AE II PANNON(iorum) / [...] VIXIT ANN(is) XXXII / [...]S*

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Sremska Mitrovica/Sirmium, Donja Panonija. Datacija: poslije Marka Aurelija⁶⁹. Ime: ...*s ...uli* f., *Derinac*⁷⁰. Četa: *ala II Pannoniorum veterana*. Služba: stjegonoša.

⁶⁷ Usp. L. 1.

⁶⁸ Usp. L. 1.

⁶⁹ J. Brunšmid (L. 6) datirao je stelu u početak 3. st.

⁷⁰ Derini su isto što i Ptolemejevi Deriji (II, 16, 5) i Plinijevi Deuri ili Deretini (NH III, 142–143). Obitalavi su u dolini Rame (provincija Dalmacija). Sjeverni susjedi su im bili Dezidijati.

55. *D(is) M(anibus) / LICCAIUS / VINENTIS / MIL(es) COH(ortis) III (miliariae) / CAMP(estrus) B(ene)F(iciarius) TRIB(uni) / MIL(itavit) ANNIS XIX / VIX(it) ANNIS XL / LINDA SE/VERUS H(eres) B(ene) M(erenti) P(osuit)*
CIL III 14216, 8.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Drobeta, Dacija. Datacija: 2. st (od Trajanova doba dalje)⁷¹. Ime: *Liccius Vinentis f. Četa: cohors III Campestris miliaria civium Romanorum*. Služba: tribunov beneficijar.

56. *D(is) M(anibus) / AEL(io) TATONI / DEC(urioni) COH(ortis) II HIS(panorum) / VIX(it) AN(nis) X[L] AEL(ius) / IULIANUS SO/CER ET HER(es) AEL(L(ia)) SILVANA CON(iux) / BE(ne) M(erenti) F(aciendum) C(uraverunt)*
CIL III 843.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Sebes-Várallya, Dacija. Datacija: doba Antonina⁷². Ime: *Aelius Tato*. Četa: *cohors II Hispanorum scutata Cyrennaica equitata*. Služba: dekurion.

Dekurion Elije Tato ima carski, Hadrijanov gentilicij i ilirsko ime u funkciji kognomena.⁷³

57. *DASATI [S]CENO/BARBI EQ(uiti) ALAE BA(t)AVORUM / EX N(umero) SING(ulariorum) / ST[IP(endiorum)] / [X]V AN(norum) XXXI / BERSUCR(i)NUS DE[C(urio)] / EX N(umero) EODEM (h)ER/ES POSUIT*
CIL III 7800.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Biograd na Marošu/Apulum, Dacija. Datacija: doba Antonina. Ime: *Dasas Scenobarbi f. Četa: ala Batavorum*. Služba: konjanik.

58. *D(is) M(anibus) / TUTOR SILVAN[I] / [E]QUE[S] A[L]AE BOS[IP(orano- rum)] / EX N(umero) ILL[Y]R(icorum) STI(pendiorum) / XXIII VIX(it) ANN[OS] / XLIII H(ic) S(itus) [E(st)]*
CIL III 1197.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Biograd na Marošu/Apulum, Dacija. Datacija: doba Hadrijana. Ime: *Tutor Silvani f. Četa: ala Bosporanorum*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja je rozeta.

Veksilacija ilirskih konjanika⁷⁴, kojoj je Tutor pripadao, boravila je u Daciji u Hadrijanovo doba. Tutorov otac imao je teoforno ime — Silvan je, kako je poznato, bilo ime vrhovnog delmatskog božanstva.

⁷¹ Treća kampanska kohorta je od početka 2. st. boravila na dunavskom limesu. U doba Trajanovih ratova protiv Dačana i još neko vrijeme nakon toga bila je stacionirana u Gornjoj Meziji i Daciji.

⁷² Druga hispanska kohorta je od 107. do u doba nakon Antonina Pija logorovala u kastelu na mjestu današnjeg Sebes-Várallyja.

⁷³ Za ime Tato usp. M. Suić, L. 22.

⁷⁴ Trajan je u manje romaniziranim pograničnim provincijama od domaćih ljudi bio obrazovao četige (*numeri* i *cunei*). Zadaća im je bila da brane dotično područje od upada barbara, što bi oni ionako činili jer se radilo o njihovu zavičaju.

59. *LICCO BURNIONIS F(ilius) PANNONIUS] EQ(ues)] / COH(ortis) PANNONIOR(um) VIXIT ANNIS XXVII / DEXTER (centurio) ET BREUCUS LANDIONIS F(aciendum) C(uraverunt)*

CIL VIII 21041.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Cezarejska Mauretaniya. Datacija: doba Antonina. Ime: *Licco Burnionis f.*, Panonac. Četa: *cohors I Pannoniorum equitata*. Služba: konjanik.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz mladog mjeseca, a ispod natpisa je konjanik s kopljem. Ploču je podigao Likov drug i nasljednik Breuko, koji je svoj etnonim upotrijebio kao vlastito ime (usp. br. 9).

60. *IMP(erator) CAES(ar) L(ucius) SEPTIMIUS SEVER/US AUG(ustus) ET M(arcus) AURELIUS ANTONIN/US CAES(ar) COH(ors) XV VOL(untariorum) ARMA/MENTARIUM VETUSTATE CONLA/BSUM RESTITUERUNT SUB VAL(erio) PU/DENTE LEG(ato) AUG(usti) PR(o)PR(aetore) CURA CAECIL(io) BATONE*

CIL XIII 8824.

Vrsta spomenika: posvetna ploča. Mjesto nalaza: Roomburg, Donja Germanija. Datacija: doba Septimija Severa. Ime: *Caecilius Bato*. Četa: *cohors XV voluntariorum*. Služba: centurion.

Petnaesta dobrovoljačka kohorta pod zapovjedništvom jednog svog centuriona izvela je radove na obnovi oružane u donjogermanskom logoru. Centurion ima tipično općeilirsko ime Bato (usp. br. 8: Dition, 15, 16: Breuk, 30: Delmata, 62). J. Wilkes⁷⁵ smatra da je to bio Delmata koji je preko centurionata u nekoj legiji bio postigao rang viteza, uvjet za dobivanje zapovjedničkog mjesta u kohorti.

61. *HERCLINTI / SACRUM / PETITOR PIRO/BORI MIL(es) / COH(ortis) II VAR(cianorum) / SING(ularis) CO(n)S(ularis) / V(otum) S(olvit) L(ibe-ns) M(erito)*

CIL XIII 8188.

Vrsta spomenika: zavjetna ploča. Mjesto nalaza: Köln/Ara Ubiorum, Gornja Germanija. Datacija: neodredivo. Ime: *Petitor Pirobori f.* Četa: *cohors II Varcianorum civium Romanorum equitata*.⁷⁶ Služba: konzularni singular. Posveta: *Herclinti*.

62. *BATO DASENTIS / FIL(I)US AN(norum) XXV EXP/LORATOR DASES PATER P(osuit)*

CIL III 4276.

Vrsta spomenika: nadgrobna stela. Mjesto nalaza: Adiaum/Azaum, Gornja Panonija. Datacija: neodredivo. Ime: *Bato Dasentis f.* Četa: nepoznato. Služba: izvidnik.

Iznad natpisnog polja je reljefni prikaz konjske glave, što upućuje na Batonovu pripadnost nekoj konjaničkoj jedinici. U logoru Azaum u toku 2. stoljeća boravila je Prva tračka kohorta, koja je bila konjanička (za posadu 1. st. nema podataka). Baton je možda pripadao toj četi. U tom bi se slučaju njegov nadgrobni spomenik datirao u doba Antonina.

⁷⁵ Usp. L. 33.

⁷⁶ Druga varcijanska kohorta boravila je u neko neodredivo vrijeme u Donjoj Germaniji.

63. VERZO DASI F(ilius) MILE[S] / EX(actus) CO[HORTIS...]
CIL VIII 21052.

Vrsta spomenika: nadgrobnna stela. Mjesto nalaza: Cherchel/Caesarea, Ceza-rejska Mauretaniya. Datacija: neodredivo. Ime: *Verzo Dasi f.* Četa: nepoznato. Služba: niži činovnik.

Ime kohorte u kojoj je Verzo služio nije se očuvalo, pa je ploču teško datirati. U logoru na mjestu današnjeg Cherchela u toku 1. stoljeća boravile su Šesta i Sedma delmatska, početkom 2. st. tu je bila Prva panonska, a u doba Septimija Severa Druga breučka kohorta. Jednoj od tih jedinica vjerojatno je pripadao i Verzo.

* * *

Dio ilirskih mladića, kako sam već spomenula, bio se priključio četama koje su u određeno doba logorovale u njihovu zavičaju.

Iz analize navedenih epigrafičkih spomenika dobiva se ovakvo stanje:

druga alpska kohorta: Delmata (br. 33),

treća alpska kohorta: u 1. st. Varcijan (br. 24), Daors (br. 35), jedan neodređene uže etničke pripadnosti (br. 34)⁷⁷; u 2. st. jedan već romanizirani neodređene uže etničke pripadnosti (br. 44), jedan neodređene uže etničke pripadnosti s vrlo čestim ilirskim imenom u patronimiku (br. 43),

prva asturska kohorta: dva Delmate (br. 30),

prva belgijska kohorta: Dezidijat (br. 46), Delmata (br. 49), Mezej (br. 50), trojica neodređene uže etničke pripadnosti (br. 47, 51, 52)⁷⁸,

treća kampanska kohorta: jedan neodređene uže etničke pripadnosti (br. 55); možda je pripadao nekom od naroda iz provincije Gornje Panonije (usp. bilj. 84),

druga hispanaska kohorta: Varcijan (br. 18), Kornakat (br. 20) i jedan s ilirskim teofornim imenom (br. 56),

prva ligurska kohorta: Delmata (br. 13),

prva luzitanska kohorta: Jaz (br. 32),

prva montanska kohorta: dva Delmate (br. 12, 31),

prva tračka kohorta: Panonac iz Andautonije (br. 40); možda je pripadao plemenu Varcijana, kojima je Andautonija bila plemenski centar,

osma dobrovoljačka kohorta: dva Delmate? (br. 22⁷⁹, 45),

petnaesta dobrovoljačka kohorta: jedan neodređene uže etničke pripadnosti (br. 60)⁸⁰,

augustovska ala: Panonac iz Murse (br. 37),

⁷⁷ Ime *Epicadus* je općeilirsko (L. 22, 172).

⁷⁸ Imena *Pinnes* i *Scenobarbus* su općeilirska. To su iskonska imena koja su pripadala narodu »*Illyrii proprie dicti*«, a tijekom vremena su se proširila i na ostala ilirska područja. Usp. L. 22, 172.

⁷⁹ Usp. L. 35, 68. Pripadnost kohorti nije sigurna, ali autor smatra da se radi o Osmoj dobrovoljačkoj.

⁸⁰ Ime *Bato* univerzalno je ilirsko (usp. L. 22, 172).

batavska ala: jedan neodređene uže etničke pripadnosti (br. 57)⁸¹,
bosporska ala: jedan neodređene uže etničke pripadnosti (br. 58),
prva klaudijevska ala: Varcijan (br. 23) i Japod (br. 29).

Mnogi mladići unovačeni diljem Ilirika obrazovali su posebne čete koje su dobivale ime prema etničkoj pripadnosti prve generacije regruta. Od Breuka je bilo sastavljeno najmanje osam kohorti, što sasvim pješadijskih, što konjaničkih (prva, peta i sedma kohorta), koje su odmah po osnutku bile poslone u udaljene dijelove Carstva, da naoružani Breuci, donedavni ljuti protivnici Rima, ne bi pružili eventualan otpor rimskoj vlasti, poduprti sunarodnjacima u zavičaju. Očuvane su tri nadgrobne stele i jedna diploma pripadnika breučkih kohorti koje su logorovale na rajnskom limesu. Trojica su bila Breuci (br. 1, 2, 19), a za četvrtog se to može samo nagađati (br. 3)⁸².

Od Delmata i susjednih plemena bilo je sastavljeno najmanje sedam kohorti, od kojih su dvije (treća s imenom *Pia fidelis*, i šesta) bile konjaničke. U doba Marka Aurelija obrazovano ih je još četiri (*I — IIII miliaria*). Zanimljivo je da, sudeći prema očuvanim spomenicima, Delmati izgleda nisu činili većinu u delmatskim četama. Tu je bilo pripadnika raznih plemena čije je područje više-manje graničilo s delmatskom zemljom. Poznato stanje u delmatskim kohortama je ovakvo: dva Delmate (br. 6, 38), tri Mezeja (br. 4, 25, 27), Daors (br. 7), Dition (br. 8), Dokleat (br. 5), Melkuman (br. 26) i jedan imenom Licaus (br. 28)⁸³. Iz Aurelijevih kohorti su dva već romanizirana tribuna (br. 48, 53) (usp. napomene uz pripadajuće natpise).

Vjerojatno u doba dok je Ilirik još bio jedinstvena provincija bila je sastavljena i jedna panonsko-delmatska četa, *cohors Pannoniorum et Delmatarum civium Romanorum equitata*, poznata samo s ploče iz Trajanova doba, nađene u južnoj Italiji (CIL X 5829).

I Liburni su se uzimali u pomoćne čete, iako ih je daleko veći broj dokumentiran u legijama. To je stoga što su Liburni, kako je poznato, među domaćim stanovnicima Ilirika imali privilegiran položaj i vrlo su rano počeli dobivati građansko pravo. Ipak, zahvaljujući jednoj zavjetnoj ari, zna se za postojanje prve liburnske kohorte, kojoj je jedan od centuriona bio Liburn s potpuno romaniziranim imenom (br. 21).

Među panonskim plemenima bilo je sastavljeno nekoliko ala i kohorti. Od kohorti zna se za *I Pannoniorum*, *I Pannoniorum equitata*, *I Ulpia Pannoniorum equitata*, *I Pannoniorum veterana pia fidelis* i *II Pannoniorum veterana pia fidelis*. Očuvane su nadgrobne ploče jednog Breuka (br. 9), jednog Panonca (br. 59), jednog Kolapijana (br. 39) i dvojice koji nisu naveli svoju etničku pripadnost (br. 10, 11)⁸⁴.

⁸¹ Ime *Dasas* delmatsko je (L. 22, 172), ali je, zajedno sa svojim varijantama (*Dassius*, *Dasius*, *Dasmenus*) vrlo često i u drugim krajevima Ilirika.

⁸² Za ime *Lic(c)aius* i eventualnu etničku pripadnost usp. bilj. 84.

⁸³ Usp. bilj. 84.

⁸⁴ Usp. ime *Scenus* iz natpisa br. 25 (Mezej), 32 (Jaz) i ime *Liccaius* iz natpisa br. 3 (Breuk?), 19 (Breuk), 27 (Mezej), 39 (Kolapijan); ali: *Scenus* iz natpisa 13 (Dalmata).

Budući da su živjeli u ravničarskim krajevima, stanovnici Panonije bili su vješti jahači.⁸⁵ Zna se za tri panonske ale: *I Pannoniorum*, *I Flavia Pannoniorum Tampiana* i *II Pannoniorum veterana*. U alama su služili Breuk (br. 16), Panonac iz mjesta Inicerum (br. 17), jedan možda breučkog porijekla — sudeći prema patronimiku (br. 41), Derinac (br. 54), jedan možda liburnskog porijekla (br. 36) i dvojica nepoznate uže etničke pripadnosti (br. 14⁸⁶, 15).

Od panonskih Varcijana, također vrsnih jahača, bile su sastavljene najmanje dvije konjaničke kohorte. Iz druge varcijanske kohorte bio je jedan možda panonskog (varcijanskog?) porijekla (br. 61)⁸⁷.

Zanimljivo je da nije očuvan nijedan spomenik neke mezejske čete (vjerojatno nisu ni postojale), s obzirom na velik udio Mezeja u rimskim pomoćnim četama.⁸⁸

Tablica 1. Podrijetlo ilirskih augzilizara

NAVEDEN ETNONIM	NAVEDEN DOMICIL	BEZ ETNONIMA DOMICILA ⁸⁹
Breuk (1, 2, 9, 16, 19)	Andautonia (40)	3, 10, 11,
Daors (7, 35)	col(onia?) Ap (15)	14 (nasljednik),
Delmata ⁹⁰ (6, 12, 13, 30, 31, 33, 49)	Inicerum (17)	15 (nasljednik),
Derinac (54)	municipium Magnum (30) ⁹²	21, 22, 25
Dezidijjat (46)	Mursa (37)	(dekurion), 28
Dition (8)	municipium Salvium (30)	(i dekurion),
Dokleat (5)	Sen(i)a? (36)	34 (i nasljednik),
Jaz (32)		38, 43, 44, 45,
Kolapijan (39)		47, 48, 51, 52,
Kornakat (20)		53, 55, 56, 57,
Liburn ⁹¹ (42)		58, 59 (nasljednik),
Melkuman (26)		60, 61, 62, 63
Mezej (4, 25, 27, 50)		
Panonac (41, 59)		
Varcijan (18, 23, 24)		

⁸⁵ To su bili, koliko je poznato, Panonci (uža etnička pripadnost), Varcijani i Dezidijati. J. Wilkes kaže da su Japodi bili jedini iz provincije Dalmacije pogodni za konjicu jer stanovnici obalnog dijela provincije nisu bili vični jahanju.

⁸⁶ Ovdje se ne misli na pokojnika, nego na njegova nasljednika.

⁸⁷ Zvao se *Petitor Pirobori*. Usp. njegove sunarodnjake: *Dantumarus Andedunis f.* (br. 18) i *Vercatus Mendi f.* (br. 23).

⁸⁸ U 63 obrađena natpisa onih koji su se izričito deklarirali kao Mezeji ima 4; prednjače samo Breuci (5) i Delmate (7). Trojica od tih Mezeja služila su u delmatskim kohortama, jedan u belgijskoj.

⁸⁹ Tu su uračunati i dekurioni, koji se spominju na natpisima br. 25 i 28, i nasljednici s natpisa br. 14, 15, 34 i 59.

⁹⁰ Navod »Delmata/Dalmata« ne mora se uvijek odnositi na etničku pripadnost, osobito ako se ne navodi »natione«. Mnogi koji su se deklarirali kao Delmate ili Panonci naveli su zapravo svoju teritorijalnu pripadnost provinciji Dalmaciji ili Panoniji. To osobito često dolazi do izražaja u carskoj floti, gdje se pod mnogim Delmatima kriju pripadnici drugih plemena koja su živjela unutar provincije Dalmacije.

⁹¹ Usp. primjedbu uz natpis br. 42.

⁹² Taj je ujedno naveo i svoje etničko porijeklo: Dalmata.

Neki vojnici izričito su spomenuli svoje etničko porijeklo (u diploma-ma se ono obvezno navodilo), drugi su željeli da im se zna domicil, a trećima se samo prema osobnom imenu može, s manje ili više točnosti, odrediti narodnost. Tablica 1 prikazuje odnos između te tri kategorije vojnika (brojevi u zagradama su redni brojevi obrađenih epigrafičkih spomenika).

Velika većina ilirskih augzilijara čuvala je svoje domaće ime, iako ih je nemali broj u svoju onomastičku formulu već ubacivao rimske elemente, koji su svakako bili odraz već započetog procesa romanizacije njihovih obitelji. Nekolicina je posjedovala već sasvim romanizirano ime, kojim se ni po čemu više nisu razlikovali od izvornih rimskih građana.

Tablica 2 prikazuje stanje u razvoju onomastičke formule kod naših augzilijara. Faze je odredio D. Rendić-Miočević⁹³, a one su:

- I A — osobno ime,
- I Ba — osobno ime s patronimikom bez oznake f.,
- I Bb — osobno ime s patronimikom s oznakom f.,
- II A — osobno ime i »prezime«,
- II Ba — osobno ime i »prezime« s patronimikom bez oznake f.,
- II Bb — osobno ime i »prezime« s patronimikom s oznakom f.,
- III Aa — osobno ime s imenom i »prezimenom« oca bez oznake f.,
- III Ab — osobno ime s imenom i »prezimenom« oca s oznakom f.

Faza I A predstavlja najjednostavniju onomastičku shemu, koja se sastoji samo od osobnog imena. Ima *Balaierus* (br. 26) blisko je kraljevskom imenu *Ballaos*. Kraljevska su i imena dvojice nasljednika, možda civila, Munija i Gencija. Ime *Licco* i njegove varijante (*Liccaius*, *Licaius*, *Licaus*) i ime *Annius* (*Annaius*, *Annaeus*) vrlo su raširena među ilirskim plemenima.

U fazi I Ba osobnom se imenu dodaje ime oca u genitivu. *Breucus Landionis* (br. 59) svoj je etnonim upotrijebio kao osobno ime. U fazi I Bb onomastičkoj shemi s patronimikom dodaje se oznaka *f(ilius)*. Taj je oblik imena i najrašireniji među ilirskim augzilijarima. Imena mnogih od njih već su neznatno romanizirana. To su ona s nastavkom *-us* (br. 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14: nasljednik, 15: nasljednik, 16, 18, 19, 23, 27, 28, 30a, 31, 35, 50).

Imena s natpisa br. 39 (... *Liccai f.*) i 54 (... *s ... uli f.*) nisu se očuvala. Mogla bi pripadati fazi I Bb, ukoliko je osobno ime bilo domaće, ali se mora uzeti u obzir i mogućnost da je ono bilo već romanizirano. Nesigurno je klasificiranje imena s natpisa 51 (... *rus Pinnes*), koje bi moglo pripadati fazi II A, ukoliko nije bilo romanizirano.

Nije se očuvalo nijedno ime koje bi pripadalo razvijenijim fazama ilirskog onomastikona.

Neka su imena već bila podvrgnuta romanizaciji, iako su još čuvala stari onomastički sustav. To su: *Petitor Pirobori* (41), *Victor Scenobarbi* (br. 52) i *Tutor Silvani* (br. 58), koja pripadaju fazi I Ba, samo što je

⁹³ Usp. L. 21, 19.

T. 2. Stupanj razvijenosti onomastičke sheme augzilijsara ilirskog porijekla

I A	I Ba	I Bb	romanizirano	nesigurno
Licco (25)	Plares Annaei (34 n)	Dasmenus Dasi f. (21)	Victor Scenobarbi (52)	... Liccai f. (39)
Balaterus (26)	Cassius Dasantis (43)	Sassius Liccai f. (3)	Tutor Silbani (58)	... s...uli f. (54)
Annius (28 n)	Temans Platoris (46)	Dassius Daetoris f. (4)	Petitor Pirobori (61)	...rus Pinnes (51)
Munnius (52 n)	Murcius Iadae (47)	Palamius Plassi f. (5)	Marcinus Surconis f. (1)	nepoznato
Genitus (52 n)	Liccatu Vinentis (55)	Beusus Sutti f. (6)	Maximus Dasantis i. (30)	17
	Dasas Scenobarbi (57)	Annaius Pravai f. (7)	Gemellus Breuct f. (41)	24
	Breucus Landionis (59n)	Bato Dasantis f. (8)	Epicadus Scenutis f. Velox (13)	33
		Breucus Blaedari f. (9)	Publius Rapiidus (22)	49
		Scenus Assenionis f. (10)	Iulius Pastor (38)	
		Licaius Seri f. (11)	Flavius Plares (45)	
		Panes Masauri f. (12)	Aelius Tato (56)	
		Lirus Plassari f. (14)	Aurelius Vindex (40)	
		Bato Bali f. (15)	Aurelius Maximus (44)	
		Scenus Scenobarvi f. (15 n)	Caecilus Bato (60)	
		Scilus Batonis f. (16)	... Septimius Epicadus	
		Dantumarus Andedunis f. (18)	... Pirami (34)	
		Liccatu Liccai f. (19)	L. Annaeus Servilianus (48)	
		Dasas Dasmeni f. (20)	C. Iulius Rufus (53)	
		Vercatus Mendi f. (23)	A...us Rufus P. f. (36)	
		Dasas Sceni f. (25)	T. Octavius C. f. Macer (21)	
		Liccatu Carvi f. (27)	P. Aelius P. f. Magnus (37)	
		Licau Iauletis f. (28)	... Liburnus (42)	
		Andes Scati f. (29)		
		Bato Beuzantis f. (30)		
		Dasius Dasentis f. (31)		
		Fronto Sceni f. (32)		
		Venetus Diti f. (35)		
		Dasius Bastarni f. (50)		
		Licco Burnionis i. (59)		
		Bato Dasentis f. (62)		
		Verzo Dasi f. (63)		

osobno ime već prevedeno na latinski. I ime Tutorova oca, Teoforno, prijevod je domaćeg imena. Fazi I Bb pripadaju *Marcinus Surconis* f. (br. 1), *Gemellus Breuci* f. (61) i *Maximus Dasantis* f. (br. 30a). Ime *Maximus* izravan je prijevod domaćeg imena *Aplis* s istim značenjem: Velik, Snažan.⁹⁴ Ime *Epicadus Scenutis* f. *Velox* (br. 13) pripada također fazi I Bb, ali mu je na mjesto kognomena dodan latinski nadimak sa značenjem Brz, Hitar. Ovdje se ne radi o prijevodu domaćeg imena jer je Dalmata svoje domaće osobno ime zadržao, a za posjedovanje dvaju osobnih imena kod Ilira nema potvrde. Ovaj je nadimak možda stekao među drugovima iz čete, kao neku vrstu »ratničkog« imena.

Ime *Publius Rapidus* (br. 22) odraz je uznapredovale faze romanizacije. Shema odgovara fazi II A, ali su oba imena već latinska. »Prezime« *Rapidus* izvedeno je od *rapidus* (brz, hitar) i možda je izravan prijevod nekog domaćeg imena istog značenja.⁹⁵

U slijedećoj fazi romanizacije imena preuzimaju se neka latinska gentilna imena (većinom carska), koja odražavaju posjedovanje građanskog prava dodijeljenog u određenom peregrinskom kraju. Domaće ime sad se stavlja na mjesto kognomena i ponekad prevodi na latinski. Onomastička shema podsjeća na onu iz faze II A jer na mjestu osobnog imena još nema ništa. Primjeri su: *Iulius Pastor* (br. 38), *Flavius Plares* (br. 45), *Aelius Tato* (br. 56), *Aurelius Vindex* (br. 40), *Aurelius Maximus* (br. 44) i *Caecilius Bato* (br. 60).

Uznappedovalu fazu predstavljaju imena s već potpuno rimskom shemom tria nomina, u kojoj se ipak još čuvaju domaća imena, i to na mjestu kognomena (... *Septimius Epicadus? Pirami?* — br. 34) ili gentilicija (*L. Annaeus Servilianus* — br. 48). Posljednju fazu romanizacije imena, u kojoj su se domaća imena izgubila i potpuno zamijenila latinskima, predstavljaju ovi primjeri: *C. Iulius Rufus* (br. 53), *A. . . us Rufus P. f.* (br. 36) i osobito *T. Octavius C. f. Macer* (br. 21), *P. Aelius P. f. Magnus* (br. 37) i neočuvano ime legijskog tribuna s kognomenom *Liburnus* (br. 42).

O imenima augzilijara s natpisa br. 17, 24, 33 i 49 ne može se ništa reći jer su stele na tom mjestu oštećene.

Velika većina augzilijara ilirskog porijekla služila je kao obični vojnici. Udio pješadijaca i konjanika isti je, što pokazuje da su se ilirski mladići podjednako primali u pješadijske i konjaničke čete. Među časnicima bilo je vrlo malo Ilira, barem u prva dva stoljeća Carstva. Stanje će se u 3. st. bitno promijeniti i tada će Iliri predstavljati glavnu snagu u rimskoj vojsci, spašavajući ne jednom Carstvo od propasti.

Tablica 3 prikazuje udio augzilijara ilirskog porijekla u pojedinim službama u četi (brojevi se odnose na redni broj natpisa obrađenih u ovom radu).

⁹⁴ Usp. L. 22, 103. Prva faza te pretvorbe bila bi »*Maximus qui et Aplis*«.

⁹⁵ Možda Bato — usp. *C. Ravonius Celer qui et Bato Scenobarbi, Marcus Celer qui et Bato Dazantis*, obojica iz mizenske flote.

T. 3. Udio augzilijara ilirskog porijekla u službama u četi

Prefekt	Tribun	Dekurion	Centurion	Signifer	Imaginifer	Optio	Tesser.	Mensor	Tubicen	Explor.	Vexill.	Benefic.	Exactus	Leg. tribun	Sing. cons.	Pješadijac	Konjanik	Pješ./konjanik?
17	48	15n	21	22	38	30b	43	30a	52	62	33	45	63	42	34n	1	12	26
37	53	25n	60	50							46	55			57	2	14n	39
		28n		54?											61	3	15	51
		56														4	16	
																5	18	
																6	20	
																7	23	
																8	24	
																9	25	
																10	27	
																11	28	
																13	29	
																19	36	
																31	40	
																32	41	
																34	49	
																35	58	
																44	59	
																47	59n	

Od 63 spomenika obrađena u ovom radu daleko su najčešći nadgrobni spomenici (njih 46). Mnogo su rjeđi zavjetni natpisi (njih 8), vojničke diplome (njih 7) i posvetni natpisi (njih 2)⁹⁶.

Od posvetnih ploča jedna je postavljena u spomen obnove saloni-tanskih bedema i kula u doba Marka Aurelija (br. 48), a druga u spomen obnove oružane u jednom donjogermanskom logoru u doba Septimija Severa (br. 60).

Sedam očuvanih diploma (br. 18, 19, 20, 31, 32, 35, 41) izdato je sedmorici veterana. Prve tri datiraju iz doba dinastije Julijevaca, druge tri iz vremena dinastije Flavijevaca, a sedma je iz doba dinastije Antonina.

Zavjetne are podigli su aktivni vojnici, većinom časnici, u čast domaćim bogovima (br. 22: *Genio Osiniatium*, 38: *Deo sancto veteri*), rimskim bogovima pod kojima su se krila domaća božanstva (br. 21: *Iano patri*, 53: *IOM Partino*), bogovima rimskog panteona (br. 37 i 43: *IOM*, 61: *Herclinti*) i perzijskom Mitri i diviniziranim carevima (br. 51: *Deo Invicto Mithrae ac Geniis sacrorum Augustorum*).

Nadgrobne ploče podignute su augzilijarima diljem Carstva, odreda poginulim u aktivnoj službi u blizini logora u kojem je četa boravila ili na bojnopolju, ukoliko se bitka vodila daleko od logora. Do vremena Marka Aurelija nadgrobne stele podizali su većinom drugovi iz čete ili izravni pretpostavljeni, deklarirajući se kao *heredes*, nasljednici umrloga. Pet nad-

⁹⁶ To su natpisi u čast nekom caru, nakon izvršene neke gradnje ili popravka. Postavili su ih časnici u ime čitave čete.

grobnih ploča podigli su umrlom drugu sunarodnjaci (br. 14, 15, 34, 52, 59). Od doba Marka Aurelija kao nasljednici se javljaju i članovi obitelji, najčešće supruga (*uxor, coniux*), sin, roditelji i ostali (br. 45 i 56: *tast*).⁹⁷

Za većinu poginulih augzilijara (njih 25) nasljednici su naveli godine provedene u službi i godine života. Dvije stele su upravo na tom mjestu oštećene, pa se ti podaci nisu očuvali. Za četvoricu je poznat samo broj godina provedenih u službi, a za osmoricu samo dob u kojoj su umrli. Za šestoricu ti brojevi podaci nisu bili navedeni.

Zahvaljujući poznatim godinama službe i života kod dvadeset petorice augzilijara može se izračunati dob u kojoj su bili regrutirani.

Tablice 4. i 5. prikazuju navedene brojčane podatke.

T. 4. Pregledni prikaz dobi regrutacije, godina službe i godina života za aktivne augzilijare ilirskog podrijetla

Redni broj natpisa	Dob regrutacije	Godine službe	Godine života
1.	23	12	35
2.	23	12	35
3.	20	12	32
4.	19	16	35
5.	29	6	35
6.	19	7	26
7.	21	15	36
8.	20	15	35
9.	20	16	36
10.	18	17	35
11.	14	16	30
15.	21	9	30
16.	20	10	30
24.	25	13	38
25.	17	10	27
28.	16	11	27
29.	25	5	30
30a.	20	18	38
30b.	22	18	40
33.	14	16	30
45.	20	20	40
46.	21	24	45
55.	21	19	40
57.	16	15	31
58.	20	23	43

⁹⁷ Usp. L. 4.

T. 5. Pregledni prikaz godina službe i života za aktivne augzilijare ilirskog podrijetla

Redni broj natpisa	Godine službe	Godine života
23.	više od 20	
27.		25
36.	više od 10	
39.		40
40.		45
44.		27
49.	25	
50.	15	
52.	10	
54.		32
56.		40
59.		27
62.		25

Podaci o dobi regruta uglavnom se slažu s navodima kod antičkih pisaca da su se u vojnu službu uzimali mladići u dobi od 17 od 28 godina. Prosječna dob naših 25 augzilijara iznosi 21 godinu. Najmlađi regruti bili su Likaj Serov sin (br. 11) i jedan Delmata nepoznatog imena (br. 33), koji su već kao četrnaestogodišnjaci stupili u vojničku službu. S druge strane, Palamije, Plasov sin, (br. 5) bio je regrutiran tek s 29 godina.

Vojnička služba u prosjeku je trajala 25 godina, iako se pod oružjem često ostajalo i mnogo duže.⁹⁸ Svi naši augzilijari umrli su u aktivnoj službi, ne ispunivši još propisani broj godina. Prosjek godina vojnika koja koje se čitaju na stelama tridesetorice poginulih augzilijara iznosi 15 godina, dakle nekako polovicu prosječnog vojničkog vijeka. Andes, Sektov sin (br. 29), poginuo je nakon samo 5 godina službe u ali, a Delmata nepoznatog imena (br. 49) je i s 25 godina »staža« još bio u aktivnoj službi.

Za 33 vojnika poznata je dob u kojoj su umrli. Prosječan vijek naših augzilijara iznosi 34 godine. U 26. godini života poginuli su Likaj, Karvov sin (br. 27) i Baton, Dazantov sin (br. 62), a u 46. godini Aurelije Vindeks (br. 40) i *Temans*, Platorov sin (br. 46).

Sedmorica augzilijara odslužila su svoj vojnički rok i stekla časni otpust iz službe, čime se automatski dobivalo građansko pravo i ozakonjivala dotadašnja veza sa ženom.⁹⁹ Augzilijarni veterani tom su prilikom dobivali i posjed kao nagradu za vjernu službu. Neki su ga prodavali i

⁹⁸ Razlozi su bili različiti: od onih osobne prirode (povezanost s drugovima, ljubav prema ratovanju, osjećaj važnosti i nezavisnosti) do onih objektivnih, kad je povećana potreba za ljudstvom nalagala da se odgodi otpust iz službe.

⁹⁹ August je nerado dijelio civitet odsluženim augzilijarima. Tek ga je Klaudije obilato davao, u želji da što prije romanizira provincije. Taj je postupak našao oštru osudu kod Seneke: »*Constituatur enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos togatos videre*« (Apocoloc., 3). No, masovni proces romanizacije diljem Carstva nezaustavljivo je tekao, stapajući peregrine i građane u cjelinu i završivši objavom Karakalina edikta 212. godine.

dobivenim novcem počinjali kakav posao, neki su se vraćali u zavičaj, a neki su ostajali da prožive svoje dane u kanabi uz bivši logor.

Tablica 6. prikazuje stanje na temelju sedam obrađenih diploma.

T. 6. Mjesto nalaza vojničkih diploma augzilizara ilirskog porijekla

Redni broj natpisa	Ime veterana	Mjesto nalaza diplome
18.	<i>Dantumarus Andedunis f.</i> Varcijan	nepoznato
19.	<i>Liccaius Liccai f.</i> , Breuk	Donja Panonija (Negoslavci)
20.	<i>Dasas Dasmeni f.</i> , Kornakat	Donja Panonija (Bijela Crkva)
31.	<i>Dasius Dasentis f.</i> , Dalmata	Gornja Panonija (Deutsch-Altenburg)
32.	<i>Fronto Sceni f.</i> , Jaz	Gornja Panonija (Beleg)
35.	<i>Venetus Diti f.</i> , Daors	Dalmacija (Solin)
41.	<i>Gemellus Breuci f.</i> , Panonac	Donja Panonija (Ó-Szöny)

Kornakat Dazo, Dazmenov sin (br. 20), i možda Panonac Gemelo, Breukov sin (br. 41), vratili su se u zavičaj, Daors Venet, Ditov sin (br. 35), nastanio se u Saloni, »velegradu« svoje provincije, a Breuk Likaj, Likajev sin (br. 19), i Jaz Fronton, Scenov sin (br. 32), nastanili su se razmjerno blizu zavičaja. U blizini logora svoje bivše čete ostao je Delmata Dazije, Dazov sin (br. 31). Ne zna se gdje se naselio Varcijan Dantumar, Andedunov sin (br. 18), jer nema podataka o mjestu nalaza njegove diplome.

Odsluživši propisani broj godina, a često ostajući u službi i duže, dobivši zatim *honestam missionem*, časni otpust, Iliri su i pravno postajali rimskim građanima. Proboravivši dugo godina u vojsci, vidjeli su daleke krajeve za koje prije nisu ni slutili da postoje, naučili su latinski, jezik svojih donedavnih neprijatelja, a sada službeni jezik svoje domovine, i obogatili su se mnogim iskustvima. Mnogi veterani ostajali su živjeti u kanabama ili kolonijama blizu svog bivšeg logora, ne osjećajući možda da ih išta veže uz stari kraj, ali mnogi su se vraćali kući, donoseći dah novih vremena, dah rimske civilizacije, i nesvjesno pridonoseći općoj romanizaciji. Uskoro su stasale nove generacije, koje su priče djedova i otaca o slavim vremenima borbi protiv rimskog osvajača slušali kao uzbudljivu priču, sanjajući možda o vojničkoj karijeri u rimskoj vojsci.

Zahvaljujući borbenosti, hrabrosti i fizičkoj izdržljivosti, mladi su Iliri stjecali poštovanje svojih drugova i zapovjednika u četi. Uskoro je iz njihovih redova izašlo i nekoliko careva, koji su u teškim vremenima odbijali sve češće nalete barbara na granice Carstva. Iliri su tada zasjali u svojoj punoj snazi, još nesvjesni da su dali velik obol evropskoj kulturi.

LITERATURA

1. G. Alföldy, Die Auxiliartruppen der Provinz Dalmatien, *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 3/3—4, Budapest 1962.
2. G. Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, Heidelberg 1969.
3. V. Atanacković-Salčić, Kameni spomenici u arheološkoj zbirci na Humcu, *Naše starine*, 14—15, Sarajevo 1981.
4. L. Barkóczy, The Population of Pannonia From Marcus Aurelius to Diocletian, *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 16/3—4, Budapest 1964.
5. I. Bojanovski, Razdoblje rimske uprave, *Visoko i okolina kroz historiju*, 1, Visoko 1984.
6. J. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 8, Zagreb 1905; 10, 1909; 11, 1910—1911.
7. J. Brunšmid, Rimski vojnički diplom iz Siska, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 11, Zagreb 1910—1911.
8. A. Dorn, Rimska vojnička diploma iz Negoslavaca, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, Zagreb 1984.
9. S. Dušanić, A Military Diploma of A. D. 65, *Germania*, 56/2, Mainz 1978.
10. F. Fiala, Prilozi k rimskoj arheologiji Hercegovine, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 7, Sarajevo 1895.
11. J. Fitz, A Military History of Pannonia From the Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus (180—235), *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14/1—2, Budapest 1962.
12. B. Gabričević, Dva priloga poznavanju urbanističkog razvoja antike Salone, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, Split 1952.
13. J. Klemenc, Der panonische Limes in Jugoslawien, *Arheološki radovi i rasprave*, 3, Zagreb 1963.
14. K. Patsch, Rimske pomoćne čete (alae et cohortes auxiliaries) u provinciji Dalmaciji, X. izvještaj Velike gimnazije u Sarajevu, Sarajevo 1895.
15. K. Patsch, Arheološko-epigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije, VII, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 18, Sarajevo 1906.
16. K. Patsch, Zbirke rimskih i grčkih starina u bosansko-hercegovačkom Zemaljskom muzeju, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 26, Sarajevo 1914.
17. D. Pinterović, Mursijac na britanskom limesu, *Osječki zbornik*, 13, Osijek 1971.
18. D. Pinterović, Što znamo o urbanom razvoju Murse, *Materijali*, 13, Varaždin 1975.
19. D. Rendić-Miočević, Problemi romanizacije Ilira s osobitim obzirom na kultove i onomastiku, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 2, Sarajevo 1967.
20. D. Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 52, Split 1948, Prilog III.
21. D. Rendić-Miočević, Onomastička pitanja sa teritorija ilirskih Dalmata, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s. 6, Sarajevo 1951.
22. D. Rendić-Miočević, Ilirske onomastičke studije I, *Živa antika*, 10/1—2, Skopje 1960; II, *Živa antika*, 13—14, 1964; III, *Živa antika*, 21/1, 1971.
23. D. Rendić-Miočević, Lika i japodska antroponimska tradicija, Lika, Znanstveni skup Otočac, Split 1975.

24. D. Sergejevski, Cohors VIII voluntariorum civium Romanorum u Dalmaciji, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 36, Sarajevo 1924.
25. E. Stein, Römische Beamte und Truppen Körper in Deutschland, Amsterdam 1965.
26. M. Suić, Tato, ilirski deus patrius, *Starinar*, n. s. 11, Beograd 1960.
27. M. Suić, Zadar u starom vijeku, Zadar 1981.
28. M. Suić, Liburnus (-a), Liburnius (-a) u rimskoj onomastici, *Diadora*, 4, Zadar 1968.
29. A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae, *Situla* 5, Ljubljana 1963.
30. A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae, *Situla* 19, Ljubljana 1978.
31. A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, *Situla*, 25, Ljubljana 1986.
32. J. J. Wilkes, Dalmatia, History of the Provinces of the Roman Empire, London 1969.
33. J. J. Wilkes, Equestrian Rank in Dalmatia Under the Principate, *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zagreb 1970.
34. M. Zaninović, The Delmatae in Britain, Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy, Cambridge 1967.
35. M. Zaninović, Prata legionis u Kosovom polju kraj Knina s osvrtom na teritorij Tilurija, *Opuscula archaeologica*, 10, Zagreb 1985.

Napomena: u bilješkama se literatura navodi oznakom L. i rednim brojem članka, uz koji se navodi broj pripadne stranice.

Summary

AUXILIARIES OF ILLYRIAN AND PANNONIAN ORIGIN FROM INSCRIPTIONS AND DIPLOMAS (FROM AUGUSTUS TO CARACALLA)

From the end of the Batonian war, members of the Illyrian tribes were recruited more frequently into the Roman army, especially into the auxiliary units of alae and cohortes. Several units were constituted from young Illyrians: several Pannonian alae and cohortes, at least eight cohortes of the Breuci, at least seven of the Delmatae, several of the Varciani and at least one Liburnian cohors.

The paper deals sixty-three epigraphical sources which mention Illyrian auxiliaries. Of these, 46 are tombstones, 8 are votive arae, 7 are military diplomas and 2 are dedicatory inscriptions.

Many auxiliaries state their ethnic origin, some state their domicile but for many such information remains unstated. The greatest number relate to the Delmatae (7), followed by the Breuci (5), the Moesi (4) and the Varciani (3). Two are of Pannonians and two of Daorsi; the remainder are known from only one example. A lot of auxiliaries bear still completely Illyrian names but in a large number of them, the beginnings of a Romanised onomastic scheme can be seen. Some bear a completely Roman scheme of tria nomina.

Many auxiliaries served as ordinary soldiers (cavalry and infantry) and the proportion of officers is rather small.

Judging by the data of the tombstones, the average age of recruitment was 21, which corresponds to classical sources which state that the age should be between 17 and 28. On average, the soldiers died after fifteen years of service, which is

about half the duration of the term after which they could be honourably discharged. The average age of those killed was thirty-four.

After military service, some veterans returned to their homeland, some settled in larger centres within their province, some stayed in the canabae near their former forts. It is certain that those veterans who returned after a long period of service in the Roman Army and who brought with them new Romanised attitudes to Illyricum as well as to the rest of the provinces in the Empire, contributed to Caracalla's decision in 212 to grant the same rights to all free inhabitants of the Empire.

20. A. J. B. Cook, *Illyria and the Roman Empire*, London 1953.

21. A. J. B. Cook, *Illyria and the Roman Empire*, London 1953.

22. J. J. Wilkes, *Illyria and the Roman Empire*, London 1975.

23. J. J. Wilkes, *Illyria and the Roman Empire*, London 1975.

24. M. Kasinović, *The Roman Army in the Balkans, Acta of the 11th Congress of Greek and Latin Epigraphy*, Cambridge 1971.

25. M. Kasinović, *Prilozi kroatima u Rimskom vojnom ratu*, Zagreb 1988.

26. M. Kasinović, *Prilozi kroatima u Rimskom vojnom ratu*, Zagreb 1988.

27. M. Kasinović, *Prilozi kroatima u Rimskom vojnom ratu*, Zagreb 1988.

ANNEXES

ANNEXES OF ILLYRIAN AND PANNONIAN ORIGIN FROM INSCRIPTIONS AND NUMISMATICS FROM CARACALLA

From the end of the Roman war, members of the Illyrian elite were recruited into the Roman army, especially into the auxiliary units. The auxiliary units were recruited from various Illyrian provinces and Pannonia and consisted of four cohorts of the Roman or four cohorts of the Pannonian or the Vandalic and at least one Illyrian cohort.

The paper deals with the epigraphical sources which mention Illyrian names. Of these, 10 are mentioned, 8 are native and 2 are military epigraphs and 2 are dedicatory inscriptions.

Many epigraphs state their ethnic origin, some state their domicile but for many such information remains unstated. The present number refers to the 10-15 names (7) followed by the names (4) and the Vandalic (1). The names of Pannonians and two of Illyrians remain to be known from only one inscription. A lot of auxiliary units still carry their original names but in a large number of these the beginning of a Romanised name can be seen. Some bear a completely Roman name of the province.

Many auxiliary units served as military police (cohortes palatinae) and the proportion of officers is rather small.

Judging by the data of the inscription, the average age of the soldiers was 21, which corresponds to classical sources which state that the age would be between 17 and 28. On average, the soldiers died after fifteen years of service, which is